

АЛЬМАНАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Випуск 16

Одеса
2017

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 1279 від 06.11.2014 р.

Засновник видання – Міжнародний гуманітарний університет

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету (протокол № 7 від 11.07.2017 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор

Ківалова Т.С. – професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор

Заступник редактора

Андрейченко С.С. – завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор

Члени редакційної колегії

Анцупова Т.О. – професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор;

Антипенко В.Ф. – завідувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету, доктор юридичних наук, професор;

Бабін Б.В. – професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор;

Батлер Вільям Елліот – заслужений професор права імені Джона Едварда Фоулера (Університет штату Пенсільванія); професор Emeritus порівняльного правознавства (Лондонський університет); іноземний член Національної академії наук України;

Бехруз Х.Н. – завідувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор;

Кізлова О.С. – завідувач кафедри цивільного та господарського права і процесу Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор;

Короткий Т.Р. – професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент;

Крижановський А.Ф. – завідувач кафедри теорії та історії держави і права Міжнародного гуманітарного університету, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

Орловська Н.А. – професор кафедри кримінального права і процесу Національної академії Прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук, професор;

Пашковський М.І. – професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент;

Репецький В.М. – завідувач кафедри міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор;

Чаба Варга – почесний професор Католицького університету Угорського інституту правової філософії, почесний професор-дослідник Інституту права Угорської академії наук;

Чубік Павел – доктор хабілітований, Європейський інститут Ягелонського університету.

Свідоцтво про державну реєстрацію ЗМІ: серія КВ № 16816-5488 Р від 25.05.2010 р.

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога, 33, каб. 402, м. Одеса, 65009, Україна
www.intlawalmanac.net
Тел. +38 048 719-88-48, +38 099 269-70-67

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.211:341.233

КАМІНСЬКИЙ І. І.,

аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»

КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КІБЕРСИЛИ

Анотація. У статті досліджується питання здійснення державами своїх суверенних прав у кіберпросторі. Автор намагається встановити правову природу останнього, щоб з'ясувати, чи є можливість розглядати принцип невтручання, який тісно пов'язаний із концепцією державного суверенітету, як міжнародно-правову підставу заборони застосування кіберсили.

Ключові слова: державний суверенітет, незбройна сила, застосування кіберсили, принцип невтручання.

Постановка проблеми. Очевидно, що інформаційно-цифрова сфера здійснює значний вплив на життєдіяльність як людей, так і всієї біосфери на планеті, а також визначає рівень розвиненості окремих країн, регіонів та всього світового співтовариства. Безумовно, одним із найгостріших питань, що постало у зв'язку з розвитком кіберсфери, є належне забезпечення кібербезпеки, адже останнім часом збільшилась кількість кіберінцидентів, які завдали значної шкоди потерпілим державам. Наприклад, кібератаки в Естонії в 2007 р. спричинили тимчасову зупинку роботи деяких урядових і приватних структур [1]. У 2010 р. іранський ядерний центр став об'єктом нападу за посередництвом комп'ютерного «черв'яка» *Stuxnet*, що викликало втрату контролю над його центрифугами [2].

У контексті концепції незбройної сили (сукупності засобів впливу, які не є зброєю) названі заходи пропонується іменувати кіберсилою. З прикладів помітно, що застосування кіберсили є неправомірним, адже пору-

шує міжнародний правопорядок та завдає шкоди потерпілим державам. Однак не є очевидним, яка саме імперативна норма міжнародного права повинна бути основою заборони застосування незбройної сили взагалі й кіберсили зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання здійснення державою суверенітету в кіберпросторі досліджувались Е. Єнсенем, М. О'Коннел, Д. Сілвером, В. фон Хайнегом, Ф. Хінслі, В. Шарпом та іншими вченими. Водночас з огляду на порівняну новизну виділення незбройної сили та її видів, зокрема й кіберсили, варто констатувати незначне зацікавлення проблематикою державного суверенітету в контексті застосування кіберсили.

Метою статті є встановлення особливостей здійснення державами суверенних прав у кіберпросторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У доктрині порівняно тривалий час спостерігаються суперечки щодо віднесення заборони застосування кіберсили до предметного кола ч. 4 ст. 2 Статуту ООН, яка закликає держави у своїх міжнародних відносинах утримуватись від погрози силою або її застосування. Труднощі з правильною кваліфікацією таких діянь доповнюються тим, що поки що жодна держава не вживала будь-яких дій і не займала чіткої правової позиції, звинувачуючи іншу державу в неправомірному застосуванні кіберсили, кваліфікуючи дії останньої або за ч. 4 ст. 2, або за іншою міжнародно-правовою нормою.

В американській доктрині міжнародного права останнім часом спостерігається переважання поглядів щодо можливого включення деяких актів неправомірного застосування кіберсили до сфери поняття «сила» за ч. 4 ст. 2, якщо такі акти володіють ознаками та спричиняють наслідки, аналогічні звичайним збройним нападам. Так, Національна дослідницька рада США на одному зі своїх засідань постановила, що кібератаки повинні розглядатись у спектрі Статуту ООН та звичаєвих принципів *jus ad bellum*, якщо їхні наслідки еквівалентні військовим атакам [3, с. 33–34].

В. Шарп пропонує широке і водночас просте правило: будь-яка кібератака, що навмисно спричинила будь-які деструктивні наслідки на суверенній території іншої держави, є неправомірним застосуванням сили в значенні ч. 4 ст. 2, тим самим негайно формуючи право на самооборону [4, с. 90–91].

Д. Сілвер вважає, що ключовим критерієм, за яким необхідно визначати, чи є застосування кіберсили збройним нападом, є «жорстокість завданої шкоди». На його переконання, кібератака виправдовує самооборону лише якщо силовими наслідками є фізичні травми чи пошкодження власності або якщо такі наслідки мають схожість із результатами збройного примусу [5, с. 90–91].

Однак наслідки розширення об'єму ч. 4 ст. 2 за межі застосування військових заходів були передбачені багато десятиліть тому Г. Кельзенем: «Якщо <...> «застосування сили» <...> тлумачилось би в широкому сенсі

цього терміна <...> Статут ООН обмежував би свободу дій її членів набагато більше, ніж будь-яке національне законодавство обмежує свободу дій його суб'єктів» [6, с. 5]. На думку М. О'Коннел, спроби вчених використати критерії застосування збройної сили в разі самооборони в умовах кібератак є важким або взагалі нездійсненним завданням. Дослідник вважає, що в цьому разі відсутні як належні засоби, так і належні наслідки, необхідні для застосування ст. 51. Окрім Статуту ООН, як акцентує увагу М. О'Коннел, Міжнародний суд у 6 справах вказував на важливість дотримання звичаєвого міжнародного права та основних принципів, що стосуються легітимного застосування сили. Для використання збройних сил у самообороні необхідно, щоб напад був збройним, значним. Також самооборона має бути пов'язана з регіоном, де мав місце напад. Застосування сили має бути останньою дією та мати успіх саме в досягненні захисту, а також має бути пропорційним завданій шкоді [7, с. 6].

П. Зінгер і Н. Шахтман висловлюють схожу думку, проте керуються не судовою практикою, а державною. Аналізуючи наслідки застосування кіберсили проти Естонії в 2007 р. та порівнюючи кібератаки проти грузинського уряду з активними російськими військовими діями в цій країні в 2008 р., вони доходять висновку, що наслідки кібератак є незрівнянними з наслідками збройного нападу. Тому вчені вважають, що неправильно та недоцільно застосовувати норми *jus ad bellum* до кіберпростору [8].

Підсумовуючи цю дискусію, необхідно вказати, що на сучасному етапі міжнародного праворозуміння й правозастосування вважається, що ч. 4 ст. 2 Статуту ООН стосується тільки випадків застосування збройної сили, тому, відповідно, не може бути використана як міжнародно-правова підстава заборони застосування незбройної сили. З огляду на характер реалізації державами заходів, що являють собою незбройний вплив, вбачається, що міжнародно-правова заборона останніх постає з іншого основного принципу міжнародного права – принципу заборони втручання в справи, які належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави (принципу невтручання).

Водночас варто акцентувати увагу на тому, що згаданий принцип тісно пов'язаний із концепцією державного суверенітету та іншими основними принципами міжнародного права. Так, Д. Лубан зазначає: «В основі обов'язку утримуватись від втручання у внутрішні справи лежить принцип державного суверенітету, похідним від якого він і є» [9, с. 199]. Ф. Хінслі стверджував, що принцип невтручання вимагає насамперед поваги до того, що він насправді захищає, тобто до принципу державного суверенітету [10, с. 27]. Л. Оппенгейм вважав заборону втручання наслідком права кожної держави на суверенітет, територіальну цілісність і політичну незалежність [11, с. 428].

Однак з огляду на специфіку кіберзасобів природно виникає питання: чи спрямоване застосування кіберсили на порушення суверенітету потерпілої держави? Інакше кажучи, чи володіють держави суверенітетом у

кіберпросторі? Ствердна відповідь на ці питання дасть змогу розглядати кібервплив як примус, заборонений принципом невтручання, що робить останній міжнародно-правовою підставою заборони застосування кіберсили.

Державний суверенітет є основою сучасного міжнародного правопорядку. Статут ООН підтверджує це, встановлюючи в ч. 1 ст. 2: «Організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її членів». Хоча значення поняття «суверенітет» протягом багатьох століть слугувало причиною наукових дискусій, загальний сенс цієї категорії розуміється приблизно однаково в різних школах міжнародного права. Так, К.А. Бекашев вважає, що суверенітет – це політико-юридичне поняття, яке відображає органічну властивість держави – верховенство на своїй території, тобто відсутність на цій території іншого суб'єкта влади, який вирішує питання правотворчості, правозастосування (у тому числі правоохорони), судочинства й незалежності в міжнародних відносинах [12, с. 56].

Інакше кажучи, суверенітет є сукупністю прав та обов'язків держав у двох сферах – внутрішньодержавній і міжнародній. У внутрішньодержавній сфері, як зазначає Дж. Кроуфорд, суверенітет забезпечує винятковість у здійсненні влади на власній території [13, с. 448]. Міжнародний суд ООН у своєму рішенні в справі про протоку Корфу від 1949 р. («Об'єднане Королівство проти Албанії») підтвердив таке розуміння суверенітету: «Під суверенітетом ми розуміємо всю сукупність прав та атрибутів, якими володіє держава на своїй території, а також у відносинах з іншими державами» [14, с. 43]. Водночас у міжнародному праві під територією, на яку може поширюватись суверенітет, розуміється вся земна куля, у тому числі сухопутні та водні простори, надра й повітряний простір над ними, а також космічний простір, у тому числі Місяць та інші небесні тіла [15, с. 439]. Просторові межі суверенітету конкретної держави визначаються її державними кордонами.

Як зазначалось, суверенітет, крім прав, передбачає наявність певних обов'язків. Це підтверджує Міжнародний суд ООН: «Суверенітет обдаровує держави правами та накладає на них обов'язки» [14, с. 43]. Зобов'язання, пов'язані із суверенітетом, включають обов'язок визнавати суверенітет інших держав, обов'язок не втручатись у сфери виключної компетенції іншої держави та обов'язок контролювати дії, що здійснюються в межах географічних кордонів [13, с. 447].

Зі свого боку під кіберпростором розуміють середовище, створене злиттям об'єднаних комп'ютерних мереж, інформаційних систем і телекомунікаційних інфраструктур, що традиційно іменуються Інтернетом та «всесвітньою павутиною» (World Wide Web) [4, с. 15]. Таким чином, кіберпростір не є визначеним місцем, це сфера поза фізичним виміром і часом.

Як зазначає В. фон Хайнег, кіберпростір характеризується анонімністю й повсюдністю, тому логічно було б прирівняти його до відкритого моря, міжнародного повітряного простору та космосу, тобто розглядати

кіберпростір як загальне надбання, або *res communis omnium* [16, с. 9]. Схожі твердження були висунуті Департаментом оборони США, де заявили: «Загальне надбання людства складається з міжнародних вод, повітряного простору, космосу та кіберпростору» [17]. Однак така категоризація призведе до очевидного висновку, що кіберпростір не підлягає суверенітету жодної держави чи групи держав. Як вказав Інститут міжнародного гуманітарного права, відмінною особливістю кіберпростору є те, що він є умовним середовищем та перебуває поза юрисдикцією будь-якої держави [18].

Водночас не можна заперечувати, що держави мають право розвивати свої кіберможливості з огляду на власні інтереси й ресурси. Держава може обрати шлях екстенсивного розвитку, як це зробила Естонія, або закрити свої «кіберкордони» від іноземного впливу, як це зробила Північна Корея. Держави зобов'язані визнавати й поважати це право та не втручатись у внутрішні справи з питань кіберполітики інших держав [19, с. 286].

Деякі вчені зауважують, що суверенітет не може застосовуватись до кіберпростору, оскільки останній є віртуальним середовищем і не належить до будь-якого суверенітету. Проте очевидно, що певний суб'єкт повинен контролювати кіберпростір, щоб він існував і функціонував, адже кіберпростір потребує фізичного устрою. Як вказують науковці, хоча жодна держава не може здійснювати суверенітет над кіберпростором *per se*, держави володіють суверенітетом над кіберінфраструктурою, розташованою на їхніх територіях, і діяльністю, пов'язаною з такою інфраструктурою [20]. Кіберінфраструктура зазвичай складається із серверів, комп'ютерів, кабелів та інших фізичних компонентів. Вони знаходяться не в кіберпросторі, а на певній державній території, тому очевидно, що держава володіє юрисдикцією й суверенітетом над цими компонентами.

Також кіберпростір не є відокремленим від суверенітету, оскільки фінансові відносини й транзакції в кіберпросторі вимагають відповідного законодавства. Інакше такі відносини були б нікчемними та сповненими ризиків для кожної зі сторін [21, с. 35].

Крім того, кіберпростір не може перебувати поза суверенітетом, оскільки державна присутність у кіберпросторі, як демонструють численні інциденти, безпосередньо впливає на її національну безпеку. Адже зараз багато держав контролюють деякі елементи своєї критичної інфраструктури (банківська й фінансова системи, транспорт, нафтові й газові магістралі, електропостачання тощо) за допомогою кіберпростору, що водночас робить їх дуже вразливими. Таке твердження підкреслюється в Національній стратегії безпеки кіберпростору США: «У мирний час вороги Америки можуть <...> готуватись до кібератаки, ідентифікуючи інформаційні системи США, визначаючи доступ до основних цілей. У воєнний час супротивники можуть <...> атакувати об'єкти критичної інфраструктури <...> або підривати громадський спокій в інформаційних системах» [22]. Оскільки ймовірність заподіяння шкоди в кіберпросторі реальна, держави не можуть залишити його без управління, а повинні знайти шлях для

здійснення контролю в кіберпросторі, щоб зменшити в ньому свою вразливість. Відповідно, як «реальний» світ вимагає державного суверенітету, щоб упорядковувати, захищати й карати різних суб'єктів, так і кіберпростір вимагає такого суверенного впливу.

Висновки. Очевидно, що держави не можуть здійснювати суверенітет над кіберпростором як віртуальним середовищем, тому що він як об'єкт внутрішньодержавного й міжнародно-правового регулювання є юридичною фікцією, «місцем», яке не існує в об'єктивному світі. Водночас було доведено, що держави володіють суверенними правами щодо об'єктів своєї кіберінфраструктури, а також обов'язками контролювати цю інфраструктуру та попереджати випадки її умисного використання з метою завдати шкоди іншим державам. Інакше кажучи, формально концепція державного суверенітету поширюється тільки на фізичну територію держави, проте може виходити за межі поняття територіального контролю. Так, Р. Бакен зазначає: «Державний суверенітет захищає від зовнішніх втручань право держави здійснювати певну політику та приймати рішення щодо внутрішніх і зовнішніх питань» [23, с. 223]. Очевидно, що такі питання можуть стосуватись кіберпростору та бути пов'язаними з ним, тому не варто заперечувати зв'язок державного суверенітету з кіберпростором.

Література:

1. Hackers Take Down the Most Wired Country in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.wired.com/politics/security/magazine/15-09/ff_estonia?currentPage=all.
2. Stuxnet worm “targeted high-value Iranian assets” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/news/technology-11388018>.
3. Technology, Policy, Law, and Ethics Regarding U.S. Acquisition and Use of Cyber Attack Capabilities. – Washington : The National Academies Press, 2009. – 367 p.
4. Sharp W.G. Sr. Cyberspace and the Use of Force // W.G. Sharp Sr. – Falls Church : Aegis Research Corp., 1999. – 234 p.
5. Silver D. Computer Network Attack as a Use of Force Under Article 2(4) of the United Nations Charter / D. Silver // International Law Studies. – 2002. – Vol. 76. – P. 73–97.
6. Kelsen H. General International Law and the Law of the United Nations / H. Kelsen // Van der Molen J. The United Nations: Ten Years' Legal Progress / J. Van der Molen, W. Pompe and J. Verzijl (eds). – The Hague : Nederlandse Studentenvereniging voor Wereldrechtsorde, 1956. – P. 4–6.
7. O'Connell M. Cyber Security and International Law / M. O'Connell // International Law Meeting Summary. – 2012. – № 17. – P. 5–7.
8. Singer P. The Wrong War: The Insistence on Applying Cold War Metaphors to CyberSecurity Is Misplaced and Counterproductive / P. Singer, N. Shachtman [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.brookings.edu/research/articles/2011/08/15-cybersecurity-singer-shachtman>.
9. Luban D. Just War and Human Rights / D. Luban // Beitz C. International Ethics / C. Beitz et. al. (eds.). – New Jersey : Princeton University Press, 1985. – P. 195–202.

10. Hinsley F.H. *Sovereignty* / F.H. Hinsley. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 268 p.
11. Jennings R. *Oppenheim's International Law. Vol. 1: Peace* / R. Jennings, A. Watts. – 9th ed. – London : Oxford University Press, 1992. – 2887 p.
12. *Международное право : [учебник для бакалавров]* / отв. ред. К.А. Бекяшев. – М. : Проспект, 2015. – 350 с.
13. Crawford J. *Brownlie's Principles of Public International Law* / J. Crawford. – 8th ed. – Oxford : Oxford University Press, 2012. – 888 p.
14. *Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania)* // Separate opinion of Judge Alvarez. – 1949. – 9 April. – P. 39–48.
15. *Международное право* / отв. ред. : В.И. Кузнецов, Б.Р. Тузмухамедов. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 2010. – 720 с.
16. Von Heinegg W.H. *Legal Implications of Territorial Sovereignty in Cyberspace* / W.H. von Heinegg // 4th International Conference on Cyber Conflict / C. Czosseck, R. Ottis, K. Ziolkowski (eds.). – Tallinn : NATO CCD COE Publications, 2012. – P. 7–19.
17. *Strategy for Homeland Defense and Civil Support (June 2005)*. US Department of Defense [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wslfweb.org/docs/usg/homeland.pdf>.
18. *Sanremo Handbook on Rules of Engagement (September 2009)*. International Humanitarian Law Institute [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ihl.org/wp-content/uploads/2015/12/ROE-HANDBOOK-ENGLISH.pdf>.
19. Jensen E.T. *Cyber Sovereignty: The Way Ahead* / E.T. Jensen // *Texas International Law Journal*. – 2014. – Vol. 50. – Issue 2. – P. 275–304.
20. *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/356296245.pdf>.
21. Goldsmith J. *Who Controls The Internet? Illusions Of A Borderless World* / J. Goldsmith, T. Wu. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 226 p.
22. *The National Strategy to Secure Cyberspace (February 2003)* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.us-cert.gov/sites/default/files/publications/cyberspace_strategy.pdf.
23. Buchan R. *Cyber Attacks: Unlawful Uses of Force or Prohibited Interventions?* / R. Buchan // *Journal of Conflict and Security Law*. – 2012. – Vol. 17. – № 2. – P. 211–227.

Каминский И. И. Концепция государственного суверенитета в контексте применения киберсилы

Аннотация. В статье исследуется вопрос осуществления государствами своих суверенных прав в киберпространстве. Автор пытается установить правовую природу последнего, чтобы выяснить, есть ли возможность рассматривать принцип невмешательства, который тесно связан с концепцией государственного суверенитета, как международно-правовое основание запрета применения киберсилы.

Ключевые слова: государственный суверенитет, невооруженная сила, применение киберсилы, принцип невмешательства.

Kaminskyi I. The conception of state sovereignty in the context of use of cyberforce

Summary. The paper explores the issues concerning execution by states of their sovereign rights within cyberspace. Recent years has shown vulnerability of all states to the cyber attacks. This put on an agenda the need for establishment of an ability of international law to respond to cyber attacks; within the prism of the concept of non-armed force the Author proposes to qualify such attacks as the use of cyberforce. Firstly, at the present stage of development of international law, a normative prohibition on the use of non-armed cyberforce is not established in Article 2(4) of the UN Charter. Given the nature of realization of non-armed measures by the states, the Author suggests the hypothesis that the international legal prohibition of the latter follows from another basic principle of international law – the principle of the prohibition of intervention in matters which are within the domestic jurisdiction of any state (the principle of non-intervention). Since it is closely linked to the concept of state sovereignty, there is an urgent necessary to establish the existence of sovereign rights in cyberspace. To this effect, the Author investigates the legal nature of cyberspace in order to find out whether it is possible to consider the principle of non-intervention as an international legal ground for the prohibition of the use of cyberforce. As a result, the Author points out that states can not exercise sovereignty over cyberspace as a virtual environment, because it is a legal fiction as an object of legal regulation. At the same time the Author proves that states have sovereign rights over their cyber infrastructure, as well as the responsibility to control this infrastructure and to prevent it from deliberate use in order to harm other states. Such conclusion gives reasons to suggest that state sovereignty refers to cyberspace, so the principle of non-intervention can be explored as a norm prohibiting the use of cyberforce.

Key words: state sovereignty, non-armed force, use of cyberforce, principle of non-intervention.

УДК 341.1

ОЗЕРНЮК Г. В.,

кандидат юридичних наук, адвокат

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. Проаналізована система міжнародних організацій в галузі страхових правовідносин, проведена їх класифікація, дана загальна характеристика функцій міжнародних організацій в сфері страхової діяльності.

Ключові слова: міжнародні організації, суб'єкти страхових правовідносин.

Постановка проблеми. Впровадження міжнародних стандартів страхування в Україні є одним із важливих завдань і можливих напрямків входу страхового ринку держави в міжнародне страхове співтовариство. Вивчення досвіду зарубіжних країн, законодавства міжнародних організацій в сфері страхової діяльності є пріоритетним для формування і вироблення національних правових норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теперішній час багато науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних присвячують свої праці страхуванню та вивчають як економічну так і правову сторону цієї категорії. Страховим правовідносинам присвячені праці: В. Базилевича, М. Клапківа, С. Осадця, А. Поддєрьогіна, В. Райхера, Л. Рейтмана, Б. Топорніна, К. Турбіна, В. Шахова, та ін.

Постановка завдання. Метою даної статті є виявлення проблем і перспектив розвитку шляхів законодавчого врегулювання страхових правовідносин на міжнародному рівні, вивчення системи джерел страхового права, функцій міжнародних організацій як суб'єктів страхових правовідносин тощо.

Виклад основного матеріалу. Передумовою розширення страхової діяльності різноманітних країн світу та початку їх співпраці у вказаній галузі наприкінці 19 ст. стало розширення їх зовнішньоекономічної діяльності. Об'єднання страхових компаній на національному рівні розпочалося ще на початку 19 ст. у зв'язку із загостренням конкуренції, зниженням прибутків підприємств тощо. Інтеграційні процеси страхових організацій протягом більш ніж 200 років призвели до появи міжнародних страхових організацій з різноманітною метою створення та функціями.

Використовуючи критерій процесу формування та появи міжнародного страхування, міжнародних страхових організацій, можливо виділити декілька етапів його формування:

1 етап – кінець. 19 ст. – перша половина 20ст. Початок інтеграційних процесів.

2 етап – середина 20 ст. – кінець 20 ст. Розвиток та становлення міжнародних страхових організацій.

3 етап – кінець 20 ст. – початок 21 ст. Посилення процесів глобалізації. Удосконалення міжнародного страхового законодавства. Створення міжнародних організацій з наглядовою функцією.

За вказані періоди у світі було створено більше 40 міжнародних організацій, метою яких стало регулювання страхової діяльності на інтернаціональному рівні.

Зазначені організації можна поділити на дві великі групи в залежності від об'єкту регулювання: організації, які спеціалізуються на регулюванні страхової діяльності певного виду; організації, які займаються нормотворчістю та координують страхову діяльність країн, які відносяться до певного регіону чи є їх членами, мають наглядову функцію.

Формування двох типів таких міжнародних організацій викликано, перш за все, історичними передумовами необхідності їх створення. Початок інтеграційних процесів страхових організацій різних країн світу призвів до появи спеціалізованих асоціацій, комітетів, союзів, а посилення процесів глобалізації в кінці 20 ст. викликав необхідність створення регуляторів страхової діяльності на міжнародному рівні.

Таким чином, до першої групи міжнародних організацій можна віднести різноманітні асоціації, бюро, об'єднання, комітети, союзи, федерації тощо.

Міжнародна організація актуаріїв (Брюссель, 1895 р.). Здійснення міжнародної співпраці і координація діяльності національних асоціацій актуаріїв низки країн. Сприяння науковим дослідженням в області страхової математики та ін.

Міжнародна асоціація товариств взаємного страхування (МАТВС) (Амстердам, 1963 р.). Координація діяльності, обмін досвідом і інформацією між товариствами взаємного страхування з різних країн (більше 200 товариств з 26 країн); представлення інтересів своїх членів в міжнародних організаціях.

Міжнародна асоціація класифікаційних товариств (1968 р.) Класифікаційне товариство – спеціалізована установа, що визнається урядами низки країн, яка займається класифікацією судів, технічним наглядом їх будови і експлуатації тощо. Стандарти і правила вимог класифікаційного товариства є обов'язковими для судновласників і капітанів торгових судів. Перше класифікаційне товариство – Регістр англійського Ллойда виникло в 1760 р. в Лондоні як частина корпорації страховиків «ллойда». Міжнародна асоціація класифікаційних товариств здійснює координацію діяль-

ності національних товариств, аналізує статистику аварійності судів у Світовому океані тощо.

Міжнародна асоціація по страхуванню (Цюріх, 1946 р.). Вивчення питань страхування кредитів, захист інтересів членів асоціації, обмін досвідом і інформацією, здійснення зв'язків між компаніями, що займаються страхуванням короткострокових експортних кредитів (від 3 до 12 місяців). У офіційних документах має назву Друга міжнародна асоціація по страхуванню кредитів (Перша функціонувала з 1928 р. по 1939 р. в Парижі).

Міжнародна федерація по обмеженню відповідальності власників танкерів в разі забруднення (тобто міжнародна асоціація зі страхування танкерів) (ТОВАЛОП) (Лондон, 1969 р.). Спонування власників танкерів до ліквідації забруднень від розливої нафти, дає можливість їм покрити витрати на очистку шляхом страхових відшкодувань. Захист від забруднення узбережжя.

Міжнародна асоціація страхового права (1962 р.). Вивчення науково-практичних проблем розвитку страхової справи. Видання доповідей, проведення з'їздів і конференцій. Формування єдиного страхового ринку в країнах ЄС.

Міжнародна асоціація страхових і перестраховальних посередників (Париж, 1937 р.). Сприяння міжнародним контактам і обміну інформацією серед посередників страхового ринку. Дослідження з питань активізації, маркетингу в страхуванні та ін

Міжнародна асоціація страхових досліджень (Женева, 1973 р.). Сприяння прогнозам в наукових дослідженнях зі страхування, поширення наукових знань про страхування. Сприяння зростанню суспільного престижу професії страховика. Організація і контролювання спеціальних наукових програм.

Міжнародна нідерландська група (МНГ) (Гаага, 1963 р.). Найбільший страховий холдинг Нідерландів. Має дочірні страхові компанії в 24 країнах світу на 5 континентах. Здійснення всіх видів страхування.

Міжнародна торгова палата (1919 р.). Сприяє вільній торгівлі і приватному підприємництву в торгівлі і в страхуванні. Надає практичну допомогу комерсантам з виконання урядових функцій для бізнесу на урядовому і міжнародному рівнях.

Міжнародна федерація кооперативного страхування (МФКС). Об'єднує кооперативні страхові організації 37 країн. Сприяє міжнародному співробітництву між ними в галузі страхування і перестраховання в обмін на інформацією та фахівцями тощо.

Міжнародне бюро «зеленої карти» (Лондон, 1949 р.). Координація діяльності національних бюро «зеленої карти». Організація контролю за наявністю страхування при перетинанні кордону та ін.

Міжнародне об'єднання по страхуванню інвалідів і хворих (1927 р.). Обмін досвідом за статистичними і фінансовими питаннями страхування життя людей з ослабленим здоров'ям і хворих.

Міжнародне товариство аналізу ризику (США, 1981 р.). Застосування методології аналізу ризику для цілей оптимізації рішень в різних областях науково-практичної діяльності. Ідентифікує різні види ризиків, розробляє методи зниження ризиків.

Міжнародне страхове товариство (МСТ) (США, 1965 р.) Сприяння в здійсненні освітніх і наукових програм з питань страхування. Обмін страховою інформацією. Видавнича справа.

Міжнародні конгреси актуаріїв. Являє собою міжнародні формули фахівців-актуаріїв ряду країн. Перший конгрес відбувся в 1895 р. (Бельгія), останній – в 1988 р. в Гельсінкі.

Міжнародний морський комітет (ММК) (Антверпен, 1897 р.). Сприяє уніфікації міжнародного морського і торгового права і практики шляхом підготовки проектів відповідних міжнародних угод, розробляє правила морського страхування, реєстрації суден, відносин по демереджу і діспочу в морських перевезеннях і т.п.

Міжнародний союз авіаційного страхування (МСАС) (Лондон, 1934 р.). Об'єднує страхові компанії, що займаються авіаційним страхуванням. Сприяє обміну інформацією тощо.

Міжнародний союз морського страхування (МСМС) (Цюріх, 1874 р.). Представництво, охорона інтересів і розвиток морського страхування. Захист і розвиток інтересів морського страхування, формування міжнародної політики страхування морської діяльності і т.п.

Міжнародний союз страховиків кредитів та інвестицій (Берн, 1934 р.), секретаріат знаходиться в Парижі. Застосування узгоджених умов кредитування міжнародної торгівлі, гарантування експортних кредитів, обмін досвідом та інформацією по страхуванню експортних кредитів, що надаються на термін від 1 до 5 років.

Міжнародний союз страховиків технічних ризиків (Мюнхен, 1968 р.). Обмін інформацією та досвідом між страховими компаніями, які проводять страхування технічних ризиків (будівельно-монтажних; машин від поломок; післяпускових гарантійних зобов'язань).

Як ми бачимо всі перелічені міжнародні організації мають схожі функції, а саме:

- обмін інформацією та досвідом між страховими компаніями;
- застосування узгоджених умов кредитування;
- захист і розвиток інтересів уніфікації міжнародного морського і торгового права;
- сприяння в здійсненні освітніх і наукових програм з питань страхування, аналізів ризиків;
- обмін досвідом за статистичними і фінансовими питаннями;
- сприяє міжнародному співробітництву, поширення наукових знань про страхування;
- координацію діяльності національних товариств тощо.

Прикладами міжнародних страхових організацій другої групи можуть стати: Асоціація страхових наглядових організацій Латинської Америки (ASSAL), Рада органів страхових наглядових країн СНД, Міжнародна асоціація страхових наглядових (IAIS) тощо. Зупинимось більш докладніше на кожній з них.

Асоціація страхових наглядових організацій Латинської Америки (ASSAL). Організовує щорічні зустрічі з актуальних питань функціонування страхового ринку країн, є міжнародною організацією, яка об'єднує наглядові органи страхового сектора в Латинській Америці. Має 22 країни-члени: 20 країн Латинської Америки, які є повноправними членами та два асоційовані члени, Іспанія та Португалія.

Цілями організації ASSAL є:

- обмін інформацією про законодавство, методи контролю, ринкові тенденції та операційні системи в кожній з країн у сфері страхування та перестраховування;
- збирання та поширення технічної інформації та статистики;
- сприяння співпраці між членами;
- аналіз розвитку перестраховування в регіоні.
- заохочення регіональних освітніх програм у сфері страхування та перестраховування;
- гармонізація політики та механізмів нагляду тощо [1].

Комітет зі страхування ЄС Єдиний виконавчий орган у рамках органів управління ЄС, що координує, уніфікує та гармонізує законодавство країн ЄС з метою формування єдиного страхового простору в Європі.

Єдиний страховий ринок ЄС формується у двох взаємозалежних напрямках:

1. Гармонізація страхового законодавства.
2. Забезпечення свободи діяльності страховиків у всіх країнах ЄС [2, с. 10].

У країнах ЄС вироблено єдині норми, у т.ч. фінансово-правові, що регулюють відносини у сфері страхування, і функції державного регулювання страхової діяльності:

- єдиний порядок формування страхових резервних фондів;
- правила розміщення коштів страхових резервних фондів;
- процедуру ліцензування страхової діяльності, у т.ч. контроль за фінансовим станом;
- норматив співвідношення між активами й зобов'язаннями страхової організації (маржа платоспроможності);
- форми і строки надання бухгалтерської та статистичної звітності; – порядок реєстрації страхових брокерів;
- порядок призупинення й відкликання ліцензій на право здійснення страхової діяльності;
- реєстр страхових організацій [3].

Сьогодні європейське страхове законодавство спирається на три покоління директив ЄС щодо регулювання страхової діяльності. Ці директиви стосуються контролю платоспроможності страхових компаній, захисту прав споживачів страхових послуг, регулювання діяльності страхових посередників тощо [4].

Міжурядова координаційна Рада керівників органів страхових нагляdiv країн СНД здійснює регулярний обмін інформацією про зміни в національному страховому законодавстві та принципах регулювання діяльності страхових компаній, прагне до створення єдиного страхового простору на території країн СНД. Основними завданнями Ради є:

- реалізація Концепції координації страхової політики держав-учасниць Співдружності, затвердженої Рішенням Економічної ради СНД від імені Ради глав урядів СНД від 19 грудня 2003 року;
- вжиття заходів щодо гармонізації страхового законодавства в державах-учасниках СНД згідно з принципами та стандартами Міжнародної асоціації страхових нагляdiv;
- активізація взаємодії та взаємодопомоги органів страхового нагляду держав-учасниць СНД;
- підготовка пропозицій щодо вдосконалення страхових систем держав-учасниць СНД;
- визначення пріоритетів створення загального страхового простору на території Співдружності, гармонізованого відповідно до рекомендацій міжнародних фінансових організацій і вимогам міждержавних угод, прийнятих в рамках Співдружності;
- розробка заходів щодо забезпечення обміну досвідом, інформацією та ефективного контролю за страховими ринками держав-учасниць СНД;
- сприяння встановленню взаємовигідних зв'язків між страховими організаціями держав-учасниць СНД і формування механізмів співпраці;
- координація дій по формуванню механізму протидії страховому шахрайству, недобросовісної конкуренції, навмисного банкрутства страховиків [5].

Міжнародна асоціація страхових нагляdiv (IAIS (MACH)) Перша глобальна організація страхових нагляdiv, члени якої зобов'язалися регулярно обмінюватися інформацією про компанії, що працюють під їх юрисдикцією, і про керівництво цих компаній.

Зараз її членами є понад 100 страхових наглядових служб всього світу. Спочатку завданням MACH проголошувалося сприяння співробітництву між страховими наглядами, перш за все полегшення обміну інформацією. Однак виявилось, що без певної гармонізації законодавства про нагляд і практики наглядових органів не можна досягти консенсусу, необхідного для інтернаціоналізації страхового бізнесу. Перед MACH постало завдання сприяти такій гармонізації шляхом розробки основних принципів (principles), стандартів і рекомендацій (guidance papers).

Основу ефективного нагляду складають головні страхові принципи (Insurance Core Principles – ICP), з яких випливають цілі і «підцілі» страхового нагляду і які доповнюються стандартами, що регулюють питання нагляду більш детально.

Редакції ICP переглядалися, починаючи з 1997 р. по 2008 р. Щорічні збори МАСН стверджують сучасні методології перевірки застосування ICP в законодавчому процесі та наглядовій практиці. Для кожного принципу ICP встановлені критерії, якими державний наглядовий орган повинен неухильно керуватися у своїй діяльності. Відрізняються суттєві критерії (*essential criteria*), що застосовуються для оцінки дотримання страхових принципів будь-якої країни, і додаткові (*additional criteria*), що застосовуються в залежності від особливостей окремих країн. Перевірки проводилися, як правило, самою наглядовою службою (*self-assessment*) або третьою організацією. Для самоперевірки МАСН була розроблена програма *self-assessment exercise*, яка дозволяла членам асоціації систематично перевіряти ступінь реалізації ICP [6].

Висновки. Початок інтеграційних процесів страхових організацій різних країн світу призвів до появи спеціалізованих асоціацій, комітетів, союзів, а посилення процесів глобалізації в кінці 20 ст. викликав необхідність створення регуляторів страхової діяльності на міжнародному рівні.

Зазначені організації можна поділити на дві великі групи в залежності від об'єкту регулювання: організації, які спеціалізуються на регулюванні страхової діяльності певного виду; організації, які займаються нормотворчістю та координують страхову діяльність країн, які відносяться до певного регіону чи є їх членами, мають наглядову функцію.

Використовуючи критерій процесу формування та появи міжнародного страхування, міжнародних страхових організацій, можливо виділити декілька етапів його формування:

1 етап – кінець. 19 ст. – перша половина 20ст. Початок інтеграційних процесів.

2 етап – середина 20 ст. – кінець 20 ст. Розвиток та становлення міжнародних страхових організацій.

3 етап – кінець 20 ст. – початок 21 ст. Посилення процесів глобалізації. Удосконалення міжнародного страхового законодавства. Створення міжнародних організацій з наглядовою функцією.

Література:

1. News from the Latin American ASSAL Conference 2012 //ICMIF.Monday, 30 July 2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.icmif.org/news/news-latin-american-assal-conference-2012>.
2. Лояк Ф. Єдиний страховий ринок: стан та перспективи / Ф. Лояк // IN RE. – 1999. – № 4. – С. 10.
3. Топорнін Б. М. Європейське право / Б. М. Топорнін. – М. : Вид-во МАУП, 1998. – С. 54–104.

4. Дегтяр А. О., Соболев Р. Г. Державне регулювання страхової діяльності у країнах ЄС. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol1/12-18.pdf>.
5. Положение о Межгосударственном координационном совете руководителей органов страхового надзора государств – участников СНГ от 3 июня 2005 года. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://e-cis.info/page.php?id=21019>.
6. Международно-правовые принципы деятельности страховых компаний. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://studme.org/68452/pravo/mezhdunarodno-pravovye_printsipy_deyatelnosti_strahovyh_kompaniy.

Озернюк А. В. Международные организации как субъекты страховых правоотношений

Аннотация. Проанализирована система международных организаций в области страховых правоотношений, проведена их классификация, дана общая характеристика функций международных организаций в сфере страховой деятельности.

Ключевые слова: международные организации, субъекты страховых правоотношений.

Ozerniuk H. International organizations as a party of insurance relations

Summary. The system of international organizations in the field of insurance relations is analyzed, their classification is characterized, the general characteristic of international organizations functions in insurance sphere is given.

Key words: international organizations, subjects of insurance relations.

УДК 341

РЕПЕЦЬКА О. І.,

аспірант кафедри європейського права
факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка

ВПЛИВ ДОКТРИНИ МОНРО НА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Анотація. У статті досліджено проблему впливу політичної доктрини Монро на міжнародне право. Висвітлено розвиток регіонального міжнародного права американського континенту. Наведено приклади регіональних міжнародно-правових актів, сформованих під впливом досліджуваної доктрини. Здійснено аналіз політичних аспектів формування відповідних міжнародно-правових норм.

Ключові слова: міжнародне право, доктрина Монро, регіональні міжнародно-правові акти, принцип невтручання у справи держав, заборона колонізації.

Постановка проблеми. У статті розглянуто розвиток регіонального міжнародного права під впливом доктрини Монро, яка спрямована на запобігання будь-якому втручанням в зовнішні чи внутрішні справи американського континенту. Проголошення доктрини відбулося тоді, коли Європа перебувала в складній ситуації, оскільки група держав, відома як «Священний Союз», намагалася поширити свій вплив і на Новий світ через підкорення та повернення до іспанського домінування над новопроголошеними американськими республіками.

Із метою запобігання будь-яким інтервенціям із боку європейських держав під впливом доктрини Монро були сформовані певні міжнародно-правові норми, які закріплюють принципи «невтручання» та «неколонізації» американських держав, прийняті відповідні міжнародно-правові акти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана тема залишається актуальною й сьогодні, оскільки принцип міжнародного права щодо невтручання у внутрішні чи зовнішні справи держав залишається одним із основних. Важливим завданням для представників будь-якої держави в зовнішніх відносинах є забезпечення політичної цілісності та суверенітету держави, невтручання в її правові та політичні інститути, заборона інтервенції, зокрема анексії територій. Цю проблему частково було досліджено Ч. Фенвіком, Е. Руттом, Ф. Брауном, Н. Болховітиновим.

Мета статті полягає в аналізі впливу політичної доктрини Монро на формування та розвиток міжнародного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Президентом США Дж. Монро в повідомленні до Конгресу від 2 грудня 1823 р. було запропоновано політику протидії будь-яким європейським загрозам на американському континенті; ця політика в подальшому стала називатися доктриною Монро. У повідомленні заявлялося таке: «Зі змінами в цій півкулі ми пов'язані все більше <...> Політична система європейських держав істотно відрізняється від Америки <...> Нам слід розглянути питання про те, що будь-яка спроба з їхнього боку, здійснена з метою розширити свою систему на будь-яку частину цієї півкулі, буде розцінюватись як небезпечна для наших миру й безпеки» [24, с. 26].

Основним змістом доктрини було проголошення двох частин американського континенту зоною, закритою для європейської колонізації. Ідея доктрини належала Д. Адамсу, державному секретарю адміністрації президента Дж. Монро. Головний її принцип був викладений у такій загальній формі: «Америка для американців». В основі аргументації Д. Адамса лежало твердження, що американські континенти повністю знаходяться у володінні незалежних держав [28, с. 244].

Досліджувана доктрина визнається традиційною політикою США, спрямованою на заборону поширення європейської могутності та впливу на західну частину світу з метою запобігання загрозам миру та безпеки США. У доктрині Монро викладені три принципи: перший принцип «неколонізації», щодо нього в промові говориться таке: «Американські континенти, які мають вільний і незалежний стан, який вони прийняли й підтримують, відтепер не повинні розглядатися в якості суб'єктів майбутньої колонізації будь-якою європейською державою»; другий оголошений принцип – принцип «невтручання». Цей принцип був розділений на дві частини: 1) твердження про політику невтручання Сполучених Штатів у європейські справи; 2) попередження проти європейського втручання в справи Північної й Південної Америки [26, с. 543–544].

Доктрина Монро стала політичним кредо держав американського континенту та була проголошена на Американському міжнародному конгресі, проведеному в Панамі в 1826 р. [2, с. 25]. Уповноваженим представникам на ньому було запропоновано проголосувати за прийняття заяви, яка проголошувала таке: «Європейські держави повинні відмовитися від будь-яких ідей подальшої колонізації цього континенту та втручання в наші внутрішні справи» [22, с. 28]. Її положення засуджували політичну, а також військову агресію, що виходить ззовні континенту, визначали основні відмінності між «європейським авторитаризмом і американською демократією, і включили ідею, що спроба продовжити такий авторитаризм у цій півкулі може поставити під загрозу безпеку Сполучених Штатів Америки» [26, с. 544].

На вимогу президента США Дж. Вільсона доктрина Монро була включена в Статут Ліги Націй. У ст. 21 указувалося, що «ніщо в цьому Пакті не може розглядатися як те, що впливає на дійсність міжнародних зобов'я-

зань, наприклад, договорів арбітражу або регіональних домовленостей, а також доктрини Монро, які забезпечують дотримання миру» [3, с. 208]. Визнання доктрини Монро в Статуті Ліги стало правовим визнанням положень доктрини.

Принципи доктрини знайшли продовження в рамках міжнародного права в Західній півкулі [26, с. 541]. У подальшому під впливом доктрини Монро були сформовані міжнародно-правові норми щодо невтручання, заборони інтервенції та колонізації держав. Ці норми закріплені у відповідних міжнародно-правових актах. У роботі ми розглянемо регіональні міжнародно-правові акти американських держав, сформовані та прийняті під впливом доктрини Монро.

Так, уперше міжнародно-правовий принцип невтручання у справи держав відобразився в регіональній Конвенції «Про права й обов'язки держав Америки».

У 1930-х рр. США реалізували політику добросусідства щодо Латинської Америки, яка ґрунтувалася на положеннях доктрини Монро. Така політика вплинула на ратифікацію **Конвенції «Про права й обов'язки держав Америки»** 1934 р. [15, с. 50], прийнятої на Сьомій міжамериканській конференції в Монтевідео в 1933 р. У ній було закріплено неможливість втручання в зовнішні чи внутрішні справи будь-якої держави: «Жодна держава не має права втручатись у внутрішні чи зовнішні справи іншої» [9, с. 75]. За результатами конференції в Монтевідео США для підтвердження політики та положень Конвенції скасували акт Платта, підписали договір із Панамою (2 березня 1936 р.) щодо зняття обмежень суверенітету, накладених договором 1903 р.

Більш складним завданням була трансформація доктрини Монро з односторонньої політики США в багатосторонню політику американських держав. Перша спроба була здійснена в 1936 р. на міжамериканській конференції з підтримання миру в Буенос-Айресі. До 1936 р. європейська ситуація стала серйозною загрозою для світового миру, через що США ініціювали обговорення питання формулювання заходів безпеки. Президент Ф. Рузвельт запропонував скликання Міжамериканської мирної конференції, яка відбулася в Буенос-Айресі. Метою конференції було визначення «спільних інтересів і відповідальності» американських держав із питань, пов'язаних із миром і безпекою американського континенту. Під час проведення зазначеної конференції були прийняті деякі документи.

1. Конвенція «Про підтримання, збереження та відновлення миру», в якій США втілили свою політику оборони держав Америки [15, с. 51], що випливає з доктрини Монро. Вона проголошувала принцип, відповідно до якого американські держави мають спільний інтерес у захисті всіх членів – підписантів Конвенції від атак і впровадженні системи спільних дій проти них. Установлювалися спільні багатосторонні консультації урядів американських держав із метою знаходження та прийняття методів мирної співпраці [8, с. 53]. Ч. Фенвік стверджував, що ст. ст. 1 та 2 Конвенції зро-

били доктрину Монро загальною доктриною всіх американських держав [11, с. 201].

2. «Додатковий протокол щодо невтручання» 1936 р. (non-interventional protocol) установив, що «високі договірні сторони визнають неприпустимим втручання будь-якою з них, прямо чи опосередковано, з будь-яких причин, у внутрішні чи зовнішні справи будь-яких інших сторін-учасників. Порушення цього положення призводить до багатосторонніх переговорів і пошуку методів мирного вирішення» [18, с. 344].

3. У «Декларації принципів міжамериканської солідарності та співпраці» 1936 р. (declaration of principles of interamerican solidarity and cooperation) закріплене положення про те, що «порушення миру Америки зачіпає кожну з держав Америки, втручання однієї держави у внутрішні або зовнішні справи іншої держави має бути засуджене» [10, с. 300]. Окрім того, Декларація розширює положення попередніх актів і встановлює, що «придбання, здійснені шляхом насильства, не повинні визнаватися» [10, с. 301]. Отже, у вказаній Декларації вміщені два основні положення доктрини, зокрема принцип «невтручання» й принцип «неколонізації».

Ураховуючи доктрину Монро, на Панамериканській конференції в Буенос-Айресі було чітко встановлено, що всі представлені країни Америки дійшли згоди, що доктрина Монро, сформульована в 1823 р. відповідно до цілей Нового світу, є частиною його публічного права. Це було не питання проголошення доктрини Монро, а визнання факту, що сьогодні вона є основою того, що можна назвати американським міжнародним правом. Указана обставина засвідчує розширення меж дії регіонального міжнародного права.

У 1938 р. була проведена конференція в Лімі, Перу. Основним її досягненням слід вважати прийняття «Декларації Принципів солідарності американських держав» 1938 р., котра більш відома як Лімська Декларація. Можна сказати, що Декларація «континенталізувала» доктрину Монро. Така правова універсалізація принципів, закріплених у доктрині, стосувалася всіх американських держав. Це сприяло партнерству американських держав із США, підтриманню впливу доктрини на формування змісту певних норм міжнародного права.

Важливість Декларації полягала у формуванні нової системи регіональної колективної безпеки американських держав, що відповідало основним ідеям доктрини Монро. Стаття 2 Декларації розширила поняття атак, включивши не лише військові атаки будь-якими неамериканськими силами, а й підривну пропаганду й інші форми непрямих атак, які були прописані в проекті, запропонованому делегацією США [13, с. 264].

У Декларації передбачається також захист американських держав від будь-яких іноземних інтервенцій чи діяльності, яка їм загрожує. Стаття 3 вказує, що в ситуаціях, в яких «мир, безпека й територіальна цілісність будь-якої держави Америки знаходиться під загрозою актів будь-якої природи, вони повинні їх послабити» [13, с. 264]. Водночас таке послаблення

здійснюється на основі солідарності – координування суверенних бажань держав шляхом установленної процедури спільних консультацій.

Досягнення зустрічей, проведених під час конференції, сформували основу майбутнього розвитку міжнародного права в Західній півкулі під впливом доктрини Монро. Були використані такі терміни, як «спільна безпека», «взаємний мир», що є витокami традиційної доктрини Монро, яку США зробили загальною політикою безпеки всіх американських держав. Так Лімська Декларація зайняла місце серед документів, які засвідчують розвиток міжнародного права.

Декларація проголосила «спільний інтерес» всіх американських держав у захисті миру західного світу та спільне визначення заходів оборони проти будь-яких атак (не лише військових). Звісно, конференція й зміст прийнятої Декларації мали політичний контекст, заснований на бажаннях та інтересах країн щодо забезпечення системи колективної безпеки американських держав. Процес формування таких міжнародно-правових норм здійснювався під безпосереднім впливом бажань та інтересів держав щодо забезпечення системи колективної безпеки, що виходило з положень політичної доктрини Монро.

Після початку війни слідом за США всі держави Латинської Америки оголосили про свій нейтралітет. 23 вересня – 3 жовтня 1939 р. у Панамі відбулася Консультативна нарада міністрів закордонних справ американських держав, присвячена формулюванню спільної політики нейтралітету та консультаціям щодо економічних і фінансових проблем, спричинених війною, яка була розпочата Німеччиною. «Загальна Декларація про нейтралітет американських республік», підписана в Панамі, є доповненням до декларацій, прийнятих у Буенос-Айресі та в Лімі.

Панамська Декларація була підписана з метою захисту інтересів американських республік від будь-яких посягань воюючих держав і уникнення наслідків війни. Задля запобігання порушенню безпеки на континенті американські держави оголосили про свій нейтралітет від європейських справ і подій. Нейтральність установлювалася шляхом «демаркації зони безпеки, включаючи всі морські шляхи комунікацій і торговельні шляхи між державами Америки» [17].

Отже, для захисту нейтралітету континенту вздовж усього узбережжя США й Латинської Америки встановлювалася «зона безпеки», яка мала спільно патрулюватись і охоронятись. Заборонялося вторгнення військових кораблів і літаків воюючих країн у межі цієї зони [17].

Причиною міжнародно-правового встановлення нейтральності американських держав був не просто спільний інтерес, а захист від війни. Тут важливою є спільна позиція щодо заборони європейського втручання, відсторонення держав Америки від справ Європи, що впливає з положень доктрини Монро. У результаті значна частина Атлантики й Тихого океану опинилася під фактичним контролем США. Так, вплив політики США у формі доктрини Монро сформував закріплені в декларації міжнарод-

но-правові норми щодо нейтралітету американських держав і «зони безпеки» американського континенту.

2 липня 1940 р. у Гавані відбулася наступна зустріч міністрів закордонних справ. Причиною стала загроза безпеці та миру американських держав унаслідок зайняття німецькими військами територій Бельгії, Нідерландів і Франції. Для вирішення цієї проблеми було прийнято «Декларацію про взаємну допомогу й співробітництво в захисті народів Америки». Також після поразок європейських держав у війні з Німеччиною постало питання щодо статусу їхніх володінь у Латинській Америці. Це питання було розглянуте на конференції, а в результаті був прийнятий Акт «Щодо статусу європейських володінь на американському континенті».

Гаванський акт «Щодо статусу європейських володінь на американському континенті» регулював положення європейських колоній в Америці, ураховуючи стан війни в Європі. Указаний акт був винесений і прийнятий за пропозицією США. Причиною стало застереження від захоплення Німеччиною англійських та інших колоній в Америці. Хоча більшість латиноамериканських держав виступали за надання колоніям права на самовизначення, у кінцевому рахунку була прийнята позиція США, яка передбачала встановлення тимчасової колективної опіки над територіями. В акті встановлено, що європейські володіння на американському континенті, яким «буде загрозовувати небезпека стати предметом обміну чи заміни суверена, можуть бути поставлені під тимчасове управління адміністрації американських держав» [5, с. 364–365].

Ця норма стала втіленням одного з принципів доктрини Монро. Крім цього, під впливом політики США було прийняте положення, що в разі необхідності термінових заходів «будь-яка американська держава має право діяти щодо цих володінь так, як цього потребує її оборона» [5, с. 365]. Таким чином, Гаванський акт дозволив США вдаватися до застосування односторонніх дій щодо європейських колоній в Америці.

У «**Декларації про взаємну допомогу й співробітництво щодо захисту народів Америки**» 1940 р. встановлено, що «будь-який акт з боку не-американської держави проти цілісності або недоторканності території, суверенітету або політичної незалежності американської держави розглядається як акт агресії проти держав, які підписали цю заяву. У разі, якщо відбувається акт агресії або є підстави вважати, що акт агресії готується не-американською нацією проти цілісності чи недоторканності території, суверенітету чи політичної незалежності американської нації, держави, які підписали цю декларацію, будуть консультуватися між собою, щоб узгодити, які заходи доцільно прийняти» [19, с. 71–72].

У цій нормі, під впливом положень доктрини, виділені «американські» і «не-американські» держави. Закріплені запобігання та протидія актам агресії «не-американських держав» проти «американської нації». Таким чином, неодноразово наголошувалося на відокремленні американ-

ського континенту від європейського. Указане розмежування впливає з положень доктрини Монро.

У 1945 р. на конференції, присвяченій проблемам війни й миру, у Чапультепеці (Мексика) держави американського регіону приступили до обговорення питань післявоєнного регулювання й перебудови світу. Було прийнято **Чапультепекський Акт**, який розширив Гаванську декларацію шляхом застосування колективних санкцій, включаючи застосування збройної сили, проти будь-якого агресора щодо американської держави, навіть проти американського агресора. У разі агресії держави можуть застосовувати «відкликання керівників дипломатичних місій; розрив дипломатичних відносин; порушення консульських відносин; припинення поштових, телеграфних, телефонних, радіотелефонних відносин; переривання економічних, комерційних і фінансових відносин; використовувати збройні сили для запобігання або відвернення агресії» [1, с. 119].

Прийняття цього акта сприяло забезпеченню миру й безпеки в західному світі. У ньому закріплено характер міжамериканського воєнно-політичного співробітництва. На відміну від вищезгаданих міжнародно-правових актів, зазначений акт не просто закріпив заборону втручання в справи, застосування агресії чи інших видів діяльності проти американських держав, а вперше закріпив норму, якою передбачається застосування збройної сили для захисту безпеки. Норми акта не просто втілюють чи відображають вплив положень доктрини Монро, а й розширюють перелік можливих санкцій, зокрема застосування сили.

Процес формування міжнародних норм під впливом доктрини Монро не завершився прийняттям Чапультепекського акта. Кульмінацією формалізації доктрини стало підписання американськими державами в Ріо-де-Жанейро в 1947 р. **Міжамериканського Договору про взаємну допомогу (Договір Ріо-1947)**. Договір закріплював ті ж положення, які містяться в Акті про взаємну допомогу та солідарність американських націй. Тобто повторювалися принципи солідарності та процедури консультацій, що мають важливе значення для розвитку й зміцнення регіональної системи колективної безпеки.

У договорі закріплено, що «Високі Договірні Сторони погоджуються з тим, що збройний напад будь-якої держави на американську державу розцінюється як напад на всі американські держави, а отже, кожна із зазначених Договірних Сторін зобов'язується надати допомогу у виконанні атаки та в реалізації невід'ємних прав на індивідуальну чи колективну самооборону, визнаних ст. 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй» [14, с. 54]. Як і в попередніх міжнародно-правових актах, наголошувалося, що напад на будь-яку американську державу буде трактуватись як атака на них усіх, і передбачалися «спільні дії» для захисту «спільної безпеки» (ідеться про надання спільної допомоги).

У вказаному міжнародно-правовому акті встановлено, що «Високі Договірні Сторони зобов'язуються передавати на розгляд всі суперечки,

які можуть виникнути між ними, методам мирного врегулювання й спробувати врегулювати будь-які подібні спори між собою за допомогою процедур, що діють в Міжамериканській системі, перш ніж передати спір на розгляд Генеральної Асамблеї або Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй» [14, с. 55]. Під впливом принципів доктрини Монро формувалися норми міжнародного права регіонального характеру для утвердження та захисту саме «Міжамериканської системи».

Договір Ріо перетворив право колективної оборони на зобов'язання здійснення заходів безпеки [23, с. 269], що відповідало інтересам не лише США, а політики всіх держав.

Продовження «універсалізації» доктрини Монро в міжнародно-правових нормах відображене у Статуті Організації американських держав, також відомому як Статут Боготи 1948 р. Положення Статуту закріплюють принципи колективної безпеки, солідарності американських держав, заборону втручання у справи інших держав і спільні заходи безпеки. Ці норми сформовані під впливом політичної доктрини Монро – положень принципу «невтручання».

У ст. 27 Статуту передбачається, що «кожен акт агресії з боку держави проти територіальної цілісності чи недоторканності території, або проти суверенітету, або політичної незалежності американської держави розглядається як акт агресії проти іншої американської держави» [7, с. 57]. Варто згадати, що в доктрині Монро проголошувалась ідея, що кожна американська нація має невід'ємне право на політичне самовизначення. Таким чином, вказана норма Статуту підпадає під сферу дії доктрини Монро.

Окрім того, політична незалежність будь-якої американської держави відповідно до ст. ст. 27 і 28 Статуту захищена як від внутрішньоконтинентальної, так і від зовнішньої агресії. Юридичне обґрунтування для здійснення права на індивідуальну та колективну самооборону за допомогою регіонального органу випливає з положень Статуту ООН [12, с. 315].

Так, підписання Статуту в Боготі завершує перелік основних міжнародно-правових баз, які втілює положення доктрини Монро. Під впливом політики США було сформовано регіональний орган для захисту спільних інтересів американських держав.

Із початком холодної війни виникла нова загроза – поширення радянського комунізму. Наслідуючи приклад Сполучених Штатів, на початку 1950-х рр. американські країни прийняли тверду позицію проти того, що було сприйняте як міжнародний комуністичний рух, який намагається проникнути в уряди Західної півкулі [26, с. 546–547]. На десятій Міжамериканській конференції в Каракасі в 1953 р. була прийнята резолюція під назвою **«Декларація солідарності щодо збереження політичної цілісності американських держав від інтервенції міжнародного комунізму»**. Раніше (у 1948 р.) на дев'ятій Міжнародній конференції Американських держав була прийнята Резолюція, відповідно до якої агресивний тоталітарний характер комунізму був оголошений «як несумісний з американськи-

ми принципами», а втручання комунізму в життя американської нації було засуджене [20, с. 266].

Зазначена Резолюція 1953 р. установлювала, що «панування або контроль над політичними інститутами будь-якої американської держави міжнародного комуністичного руху, що розповсюджується на політичну систему цієї сфери, буде являти собою загрозу для суверенітету й політичної незалежності американських держав, ставлячи під загрозу мир Америки» [4, с. 3].

Зазначений акт був заснований на принципах доктрини Монро щодо невтручання в справи Америки. Державний секретар Дж. Даллес заявляв, що ця резолюція стала правовим підтвердженням статусу доктрини Монро на американському континенті. Він стверджував, що міжнародний комунізм становить небезпеку, аналогічну тій, проти якої доктрина Монро була спрямована. Тому для всіх американських держав стало доцільним визнати загальну небезпеку, якою є захоплення міжнародним комунізмом політичних інститутів будь-якої з них [26, с. 542]. Водночас було дозволено втручання у внутрішні справи американських держав в ім'я стабільності на континенті, що проявилось у Гватемалі. Гватемальська справа є одним із прикладів, який показує парадокс співвідношення зовнішньої політики США в Латинській Америці з інтегрованими в міжнародні норми положеннями доктрини Монро, які призначені для захисту права американських націй на самовизначення та безпеку [6, с. 215]. Норми Каракаської декларації були в односторонньому порядку використані Сполученими Штатами не для захисту спільних інтересів, а в цілях своєї політики, для відстоювання власних потреб.

Від початку прийняття Декларації було ініційоване США не просто з метою боротьби з комуністичним рухом і всенародно обраним комуністичним Президентом Гватемали, Дж. Арбенсою. Ціль полягала в поверненні земель американської компанії. Після експропріації великих землеволодінь «United Fruit Company» в березні 1953 р. Центральне розвідувальне управління США (ЦРУ) організувало й успішно виконало зміщення уряду Арбенса в червні 1954 р. Відразу було скасовано Гватемальську комуністичну партію, а головне – повернуто всі землі «United Fruit Company» [16, с. 217–219]. Дослідники припускають, що доктрина Монро є ордером на втручання у внутрішні справи слабких держав у Новому Світі [21, с. 442].

Доктрина Монро стала першою спробою США окреслити межі своїх національних інтересів. Куба повною мірою відчула політичний і економічний тиск правління США. Існували серйозні економічні передумови для втручання США. Торговий оборот США з Кубою досяг у першій половині 1890-х рр. 100 млн доларів. У ці роки він складав у середньому 6–7% усього зовнішньоторговельного обороту США. Куба була головним експортером цукру в США [27, с. 5]. Головною причиною стало геополітичне розташування Куби. 2 березня 1901 р. Конгресом була прийнята поправка

Платта, відповідно до якої Сполучені Штати отримали право контролю над зовнішньою політикою Куби, якій було заборонено укладати договори з іноземними державами [29, с. 104]. Поправка Платта була скасована в 1934 р. у рамках запровадженої президентом США Ф.Д. Рузвельтом політики «добросусідства» [25, с. 102]. Скасування відбулося після підписання Конвенції про права й обов'язки американських держав, яка встановлювала заборону на внутрішні втручання в справи інших держав.

Висновки. Отже, розвиток міжнародного права є тривалим процесом, який піддається впливу різних факторів, переважно політичних. США зробили доктрину Монро загальною політикою безпеки американських держав. Це політичний курс США, спрямований на заборону поширення європейської могутності та впливу Європи на західну частину світу. Доктрина була запропонована для протидії загрозам, забезпечення миру й безпеки США, а також забезпечення американських інтересів у Латинській Америці. Вона зосередила зусилля держав Західної півкулі в руслі знаходження практичних рішень для специфічних проблем безпеки континенту. Це призвело до формування положень, які відобразилися в нормах міжнародного права. Так, під впливом указаної політичної доктрини були сформовані регіональні міжнародно-правові норми щодо заборони колонізації американських держав, заборони втручання в їхні внутрішні та зовнішні справи, закріплені в розглянутих міжнародно-правових актах.

Загалом доктрина Монро здійснила вагомий вплив на формування таких принципів міжнародного права, як принцип невтручання та деколонізації держав. Положення принципів трансформувалися в універсальні міжнародно-правові норми щодо заборони будь-яких інтервенцій, втручання у справи держав і заборони колонізації. Вони закріплені, зокрема, в Декларації про надання незалежності колоніальним державам і народам 1960 р., Декларації про недопустимість втручання у внутрішні справи держав, про зберігання їх незалежності та суверенітету 1965 р., Декларації про недопустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав 1982 р., що прийняті ГА ООН, та ін.

Норми щодо невтручання та ліквідації колоніалізму були закріплені й африканськими державами в Статуті ОАЕ (1963 р.). Це пов'язано з тим, що ОАЕ були створені з метою звільнення від колоніалізму та захисту незалежності молодих держав. Проте в Установчому акті Африканського Союзу (далі – АС) (2000 р.) ідеться лише про невтручання у внутрішні справи та про захист незалежності африканських держав, оскільки пріоритетними цілями АС стала економічна інтеграція та розвиток африканських держав. Такі зміни у статутних нормах зумовлені тим, що процес деколонізації Африки завершився в 1990-х рр., і відповідно такі положення не могли бути включені до установчого акта.

Попри закріплення як у регіональних, так і в універсальних міжнародно-правових актах положень стосовно заборони та ліквідації колоніального режиму, за даними Спеціального Комітету з питань деколонізації

ООН, залишається 17 територій, які здійснюють управління несамостійно. Генеральною Асамблеєю ООН період із 2011-го по 2020-й рр. проголошено Третім Міжнародним десятиліттям боротьби з колоніалізмом.

Так, під впливом відповідної політики держав, яка випливала з доктрини Монро, принципи «невтручання» та «неколонізації» знайшли своє відображення у відповідних нормах міжнародного права, а проблема ефективного міжнародно-правового механізму забезпечення реалізації вказаних норм залишається актуальною й сьогодні.

Література:

1. Act of Chapultepec (Mexico City, March 3: Declaration on reciprocal assistance and American solidarity by the governments represented at the Inter-American Conference on War and Peace). – Journal World Affairs, Vol. 108, № 2 (June, 1945). – P. 119–122.
2. Alvarez A. The Monroe Doctrine at the Fourth Pan-American Conference / A. Alvarez // The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 37, № 3, Political and Social Progress in Latin-America (May, 1911). – P. 24–30.
3. Brown P. The Monroe Doctrine and the League of Nations / P. Brown // The American Journal of International Law, Vol. 14, No. 1/2 (Jan. – Apr., 1920). – P. 207–210.
4. Caracas Declaration of Solidarity 1954 in Inter-American relations; collection of documents, legislation, descriptions of inter-American organizations, and other material pertaining to inter-American affairs / Compiled by B. Sklar and Virginia M. Hagen. – Washington, U.S. Govt. Print. Off., 1972. – 648 p.
5. Carnegie Endowment for international peace / The International conferences of American States (first supplement, 1933–1940). – Washington D.C. : Carnegie Endowment for International Peace, 1940. – P. 364–365.
6. Carto D. The Monroe Doctrine in the 1980's: International Law, Unilateral Policy, or Atavistic Anachronism, Unilateral Policy, or Atavistic Anachronism / D. Carto // Case Western Reserve Journal of International Law, vol. 13, issue 1, 1981. – P. 203–229.
7. Charter of the Organization of American States // The American Journal of International Law: Supplement: Official Documents, vol. 46, № 2 (Apr., 1952). – P. 43–66.
8. Convention for Maintenance, Preservation and Reestablishment of peace // American journal of International Law: Supplement: Official Documents, vol. 31, № 2, (apr., 1937). – P. 53–57.
9. Convention on Rights and Duties of States // American Journal of International Law: Supplement: Official Documents, vol. 28, № 2, (1934). – P. 75–78.
10. Declaration of Principles of Inter-American Solidarity and Cooperation, in Treaties and Other International Agreements of the United States of America 1776–1949/ Compiled under the direction of Charles I. Bevans. Assistant Legal Advisor Department of State // Multilateral Agreements 1931–1945, Department of State Publication 8484, series 923 –Washington, DC : Government Printing Office, 1969. – P. 300–302.
11. Fenwick C. The Inter-American Conference for the Maintenance of Peace / C. Fenwick // American Journal of International Law vol. 31, № 2, (Apr., 1937). – P. 201–225.
12. Fenwick C. The Organization of American States: The Transition from an Unwritten to a Written Constitution / C. Fenwick // American Journal of International law, vol. 59, № 2 (Apr., 1965). – P. 315–320.

13. Fenwick C. The Monroe Doctrine and the Declaration of Lima / C. Fenwick // *The American Journal of International Law*. Vol. 33, № 2 (Apr., 1939). – P. 257–268.
14. Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance // *The American Journal of International Law : Supplement: Official Documents*, vol. 43, № 2, (Apr., 1949). – P. 53–58.
15. Lenoer J. The Monroe Doctrine and International Law : 1933–1941 / J. Lenoer // *The Journal of Politics*, vol. 4, № 1, (feb., 1942). – P. 47–67.
16. Nathan J. *United States Foreign Policy and World Order* / J. Nathan, J. Oliver. – Little, Brown, 1976. – 512 p.
17. Neutrality (Declaration of Panama) 1938 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-0608.pdf>.
18. Protocol of Non-intervention in Treaties and Other International Agreements of the United States of America 1776–1949 / Compiled under the direction of Charles I. Bevans. Assistant Legal Advisor Department of State / *Multilateral Agreements 1931–1945*, Department of State Publication 8484, series 923. – Washington, DC : Government Printing Office, 1969. – P. 343–347.
19. Reciprocal Assistance and Cooperation for the Defence of the Nations of the Americas // Report of the Secretary of State on the Second Meeting of the Ministers of Foreign Affairs of the American Republics. Habana, Department of State publication 1575, Conference, Series 48, (July 21–30, 1940). – P. 71–72.
20. Resolution XXXII, in Ninth International Conference of American States (march 30 – may 2, 1948, Bogota, Colombia): Report of the Delegation of the U.S.A. – Department States Publication 3263: *International Organization & Conference*, Series 2, American Republics. 3, (November, 1948). – 320 p.
21. Root E. The Real Monroe Doctrine / E. Root. – *The American Journal of International Law*, Vol. 8, № 3 (Jul., 1914). – P. 427–442.
22. Scott J. *The International Conferences of American States, 1889–1928* / J. Scott. – New York : Oxford University Press, 1931. – 551 p.
23. Sessions G. The Multilateralization of the Monroe Doctrine: The Rio Treaty, 1947 / G. Sessions. – *Journal World Affairs*, Vol. 136, № 3 (Winter 1973–1974). – P. 259–274.
24. *Seventh Annual Message to Congress (President J. Monroe Message): Milestone Documents*. – Washington, DC : The National Archives and Records Administration, 1995. – P. 26–29.
25. Sterling C. *Historia de La Isla De Cuba* / C. Sterling, M. Sterling. – Regents Publishing Company, Inc. NY, 1975. – 392 p.
26. Thomas A. The Organization of American States and the Monroe Doctrine / A. Thomas // *Legal Implications*. – *Louisiana Law Review*, vol. 30, issue 4/2 (JUNE 1970). – P. 541–581.
27. Бойченко А. Міжамериканські відносини в контексті американо-іспанської війни 1898 р. / А. Бойченко // «Наука. Релігія. Суспільство», 2012. – № 4. – С. 3–8.
28. Болховитинов Н. Доктрина Монро: происхождение и характер / Н. Болховитинов. – М. : ИМО, 1959. – 336 с.
29. Касаткина Е. Теоретические основы формирования внешнеполитических стратегий США в отношении Кубы в первой половине XX в. / Е. Касаткина // *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. – Тамбов : Грамота, 2011. – № 5 (11): в 4-х ч. Ч. II, 1997. – С. 103–106.

Репецкая О. И. Влияние доктрины Монро на международное право

Аннотация. В статье исследована проблема влияния политической доктрины Монро на международное право. Освещено развитие регионального международного права американского континента. Приведены примеры региональных международно-правовых актов, сформированных под влиянием исследуемой доктрины. Осуществлен анализ политических аспектов формирования соответствующих международно-правовых норм.

Ключевые слова: международное право, доктрина Монро, региональные международно-правовые акты, принцип невмешательства в дела государств, запрет колонизации.

Repetska O. The impact of the Monroe Doctrine on international law

Summary. This article explores the problem of the impact of the Political Monroe Doctrine on International Law. It shows the development of regional international law on American continent. The author given examples of regional act of the international law, formed under the influence of the studied doctrine. It analysis of the political aspects of process of formation of the international law. The main content of the doctrine was the declaration of the two parts of the Americas continent, as closed to European colonization. The Monroe Doctrine consists of two principles. There are two principles of the studied doctrine: "principle of non-intervention in the affairs of states" and "principle of non-colonization". The author researches how the principles of the Monroe Doctrine found its way under international law. The Monroe Doctrine has made a significant impact on the formation of the principles of international law as the principle of non-intervention, and the principle of decolonization States. Thesis and principles of the political Monroe Doctrine were transformed into the universal international legal norms to the prohibition of any intervention, prohibition of interference in the internal or external affairs of states, and the prohibition of any colonization of states. The author points to the problem of effective international legal mechanism of ensure the implementation of international legal norms, formed under the influence of the studied doctrine.

Key words: international law, Monroe Doctrine, regional international legal acts, principle of non-intervention in the affairs of states, prohibition of colonization of states.

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

УДК 341.1

ЗАЙЧЕНКО Ю. І.,

аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОЛОЖЕННЯ ІЗ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В РЕГІОНАЛЬНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ УГОДАХ – ПРАВОВИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАГУВАННЯ ДЕРЖАВ НА ТРАНСКОРДОННИЙ ВПЛИВ АНТИКОНКУРЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Анотація. У статті наведено аналіз положень про захист економічної конкуренції, які містяться в регіональних торговельних угодах (преференційних торговельних угодах). Особливу увагу приділено гармонізації конкурентного законодавства, яка спричиняється світовою практикою формування регіональної конкурентної політики в багатьох регіонах. Також досліджено інтеграцію регіональних конкурентних політик у систему багатостороннього регулювання міжнародної торгівлі. Декілька найбільш успішних регіональних торговельних угод проаналізовано щодо положень про захист економічної конкуренції, які прямо чи опосередковано в межах визначеного регіону сприяють конкуренції та забороняють обмежувальну ділову практику.

Ключові слова: преференційні торговельні угоди, політика із захисту економічної конкуренції, СОТ, гармонізація, НАФТА.

Постановка проблеми. Питання взаємодії конкуренції та міжнародної торгівлі було знято з порядку денного Світової організації торгівлі (далі – СОТ), як зазначено в рішенні Генеральної Ради СОТ від 1 серпня 2004 року в параграфі 1(g): питання взаємодії торгівлі та інвестування, торгівлі та конкурентної політики, а також прозорості в державних заку-

півлях, які зазначені в Дохійській декларації міністрів 2001 року в параграфах 20–22, 23–25 та 26 відповідно, не будуть входити до Робочої програми, визначеної в цій декларації, і жодні перемовини щодо цих питань не будуть проводитись у межах СОТ протягом Дохійського раунду [10].

Це свідчить про подальшу відмову в розробленні багатосторонньої угоди із захисту економічної конкуренції, проте не усунуло проблему необхідності відвідного реагування й усунення негативного транскордонного ефекту, який спричиняється антиконкурентною поведінкою приватних або державних компаній, а також не вирішило питання узгодженої координації дій національних антимонопольних агентств під час притягнення до відповідальності суб'єктів, які спотворюються конкуренцію на внутрішніх і спільних регіональних ринках країн. Актуальність дослідження підтверджується також тим, що впродовж подальших років розвитку міжнародної торгівлі та економічної інтеграції кількість регіональних торговельних угод продовжує невпинно зростати, а їх невід'ємною частиною дедалі частіше стають положення із захисту економічної конкуренції [11]. Більше того, практика включення антимонопольних положень до регіональних торговельних угод стає трендом у формуванні регіональної торговельної політики [15; 31], проте дослідження й аналіз таких положень, а також вивчення впливу регіонального регулювання із захисту економічної конкуренції на становлення багатостороннього міжнародного діалогу з формування єдиної конкурентної політики не отримали належної уваги в правових розвідках або досліджувались лише в певному регіоні, що свідчить про новизну й своєчасність проведення нашого аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням захисту економічної конкуренції в міжнародній торгівлі та впливу економічної інтеграції на окремі напрями міжнародного співробітництва присвятили роботи такі вчені, як Дж. Байер, С. Воллер, Дж. Кліффорд, Н. Саміє, Д. Сокол, Р. Тех, Е. Фокс, Б. Хавк, В.В. Рокоссовська, А.Н. Толоконніков та інші.

Метою статті є аналіз положень із захисту економічної конкуренції в регіональних торговельних угодах як правового інструменту реагування держав на транскордонний вплив антиконкурентної поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіональні торговельні угоди є відносно новим феноменом в історії становлення й розвитку світової торгівлі. Їх стрімке поширення пояснюється можливістю включення до регіональних торговельних угод положень, які створюють для країн зобов'язання, що виходять за межі сфер регулювання існуючої системи СОТ [27, с. 359], у тому числі положень щодо захисту економічної конкуренції, що може характеризувати такі угоди як експериментальні. За відсутності чітких антимонопольних положень у праві СОТ дослідження розділів із регулювання конкурентної політики в преференційних торговельних угодах дає змогу проаналізувати верхню можливу межу зобов'язань, на які країни здатні добровільно погодитись у вказаній сфері [30, с. 233–292].

У статті, по-перше, наведено результати попередніх найбільш відомих досліджень, присвячених вивченню положень із захисту економічної конкуренції в регіональних преференційних торговельних угодах; по-друге, проведено аналіз найбільш типових регіональних торговельних угод, які укладені внаслідок економічної регіональної інтеграції, з метою вивчення й аналізу їх впливу на процес становлення єдиної конкурентної політики та регулювання на багатосторонньому міжнародному рівні, серед яких такі, як Австралійсько-Новозеландська угода про економічне співробітництво, Карибське співтовариство і спільний ринок, Спільний ринок держав Східної та Південної Африки, Співтовариство розвитку Південної Африки, Економічне співтовариство країн Західної Африки, Східноафриканське співтовариство, Північноамериканська угода про вільну торгівлю, Спільний ринок країн Південної Америки, Андське співтовариство тощо.

Основою дослідження є преференційні торговельні угоди (англ. Preferential Trade Agreements, далі – PTAs), які дедалі частіше стають підґрунтям регулювання міжнародної торгівлі, а стрімке збільшення їх кількості й масштабів регулювання впливає на архітектуру світової торговельної системи та особливо на торгівлю в країнах, що розвиваються. Як наслідок, правила й положення PTAs невпинно інтегруються в багатостороннє регулювання міжнародних економічних відносин. Уже зараз можна стверджувати, що такий тренд у майбутньому стане одним із головних викликів перед системою світової торгівлі. Сотні PTAs, які для цілей нашого дослідження ототоженні з регіональними угодами з вільної торгівлі та митними союзами, функціонують у всьому світі, їх лише наприкінці 2010 року налічувалось більше 300 (про укладення яких було сповіщено СОТ) [25, с. 1].

Сучасні PTAs можуть включати, наприклад, правила, що стосуються «технічних» бар'єрів у торгівлі, які виходять за межі Угоди СОТ про технічні бар'єри в торгівлі [9], прискорюючи зміну різних національних стандартів безпеки продукції на загальні міжнародні стандарти та зменшуючи таким чином обмежувальний вплив регуляторних заходів на торгівлю [23]. Зобов'язання PTAs щодо транскордонних бар'єрів у торгівлі також можуть бути прийняті з метою «фіксації» певної політики, зробивши тим самим для сучасної влади чи її правонаступників політично й економічно невідомою відмову від вибору політики, «зафіксованою» такою торговою угодою [24, с. 741–762; 28; 29, с. 215–233].

Положення щодо конкурентної політики в PTAs отримали достатню увагу лише протягом останнього десятиліття [17, с. 531–563; 20, с. 79–141]. У 2006 році було здійснено дослідження положень із захисту економічної конкуренції у 86 PTAs для Організації економічного співробітництва та розвитку [31] та аналіз співвідношення цих положень і регулювання в СОТ [19]. Це дослідження стало першою спробою систематизувати знання про конкурентні положення в торговельних угодах, у межах якого було вивчено 86 PTAs, про які було повідомлено СОТ у період із січня 2001 року до червня 2005 року та які містили розділи щодо захисту економічної кон-

курентції. Кожна з 86 РТАs була проаналізована відповідно до таких 24 аспектів: визначення типу конкуренції або антиконкурентної поведінки; чи містить РТАs та якою мірою розділи з питань конкуренції, присвячені координації й співпраці національних антимонопольних органів; чи містить РТАs положення, що стосуються питань, які часто розглядаються як такі, що пов'язані з конкурентною політикою (антидемпінг); чи застосовується та якою мірою механізм урегулювання суперечок (якщо такий є), які виникають із положень угоди щодо конкурентної політики. Результатом дослідження стала загальна якісна оцінка РТАs, у висновках зазначається, що положення про конкурентну політику в РТАs призначені для підтримки лібералізації торгівлі, про що свідчить часто прямо зафіксоване визнання того, що «антиконкурентні практики можуть підірвати мету торгівлі» або виражена чітка ціль «боротися проти антиконкурентної поведінки для покращення цілей торговельної угоди» [31; 22].

Наступним окремим дослідженням розділів РТАs, присвячених конкурентній політиці, став аналіз РТАs, який провели Р. Андерсон та С. Еветт у 2006 році [16]. Їх дослідження фокусувалось на питанні про те, чи впливають та якою мірою положення щодо регулювання конкуренції в РТАs на приватний сектор, особливо на транскордонні угоди щодо злиття та поглинання. Проаналізувавши випадки злиття й поглинання компаній у 116 країнах за 1989–2004 роки, дослідники дійшли висновку, що РТАs не спричиняють суттєвого статистичного ефекту, проте наявність у національному законодавстві положень про конкурентну політику, яка поширюється також на угоди зі злиття й поглинання, значно зменшує кількість таких угод. Частина положень РТАs, якими сторони угоди зобов'язуються дотримуватись прозорості в застосуванні конкурентної політики, значно стимулюють транскордонні злиття та поглинання [16]. Також за результатами дослідження було з'ясовано, що РТАs щодо окремих секторів галузей промисловості, таких як фінансові послуги, телекомунікації й транспорт, містять положення з регулювання конкуренції, хоча не включені безпосередньо до спеціального окремого розділу РТАs про конкуренцію. Отже, РТАs, у структурі яких не виділено окремий розділ, присвячений конкурентній політиці, можуть містити положення такого ж призначення, які будуть орієнтовані на окрему галузь промисловості. Дослідження довело, що положення РТАs щодо конкурентної політики часто містяться не в спеціальних розділах, присвячених конкурентній політиці [16].

Іншим прикладом вивчення положень, що встановлюють регулювання конкурентної політики в РТАs, став систематичний аналіз Р. Теха в 2009 році [32, с. 418–491]. Р. Тех проаналізував «усі положення РТАs, які так чи інакше стосуються питань конкуренції» [32, с. 418]. На підставі детального розгляду галузевих положень щодо телекомунікацій, фінансових і морських транспортних послуг, а також загальних основних положень щодо інвестування, державних закупівель та прав інтелектуальної власно-

сті учений довів, що правила з конкурентної політики справді можна знайти в багатьох розділах РТАs, які прямо їй не присвячені [32, с. 418–491].

Пізніше Д. Сокол провів дослідження 26 РТАs, які було укладено в 1992–2006 роки та в яких принаймні одна сторона угоди є країною Латинської Америки. Учений сфокусувався на меншому обсязі досліджуваних РТАs, що дало йому змогу вивчити положення угод більш детально, проте загалом універсальність його аналізу значно звужена, оскільки критерієм відбору РТАs є участь в угоді країни Латинської Америки.

У результаті розгляду Д. Сокол виявив, що для країн Латинської Америки прийняття конкурентного законодавства на національному рівні є передумовою включення таких положень до РТАs. Такий висновок був підтверджений практикою укладення 24 угод із 36 проаналізованих. Важливо, що такий тренд не підтверджується в інших регіонах. Усі 24 РТАs, у яких беруть участь країни Латинської Америки та які містять розділи з конкурентної політики, виключають такі розділи з-під дії механізму вирішення спорів в угодах. Важливо зазначити, що Д. Сокол, на відміну від Р. Теха, виключив зі сфери свого аналізу «положення інших розділів угод, які мають вплив на конкуренцію» [30, с. 253].

Також на окрему увагу заслуговує одне з останніх досліджень положень із конкурентної політики в РТАs, яке досі триває та в якому для відбору угод було застосовано генератор випадкових чисел для відбору випадкової вибірки зі 182 РТАs із максимально всеохоплюючого списку РТАs після Другої світової війни [19, с. 353–375].

Друга частина статті присвячена вивченню положень щодо захисту економічної конкуренції окремих регіональних угод. 1 січня 1983 року набрала чинності Австралійсько-Новозеландська угода про економічне співробітництво (англ. Australia New Zealand Closer Economic Agreement (ANZCERTA), або CER). У межах цієї угоди відбулось поглиблення співробітництва країн у таких сферах, як інвестиції, маркетинг, міграція населення, туризм, транспорт. Ця угода є однією з найбільш успішних у світі угод про вільну торгівлю [33, с. 511]. СОТ визнала ANZCERTA модельною торговельною угодою [2]. ANZCERTA містить положення щодо допомоги під час проведення розслідування, обміну інформацією та координації під час правозастосовних заходів у випадках виявлення антимонопольної поведінки. Кожен антимонопольний орган країн – учасниць угоди може контролювати зловживання компаніями своєю позицією на ринку, навіть якщо такі компанії не присутні на внутрішньому ринку держави. Досить посиленний характер інтеграції між країнами цієї угоди сприяє співробітництву, яке виходить за межі питань регулювання конкуренції та дає змогу регулювати антиконкурентну поведінку національними законами про конкуренцію без застосування наднаціональних механізмів [15, с. 79–82].

Карибське співтовариство та спільний ринок (CARICOM) є інтеграційним блоком, який створений відповідно до договору, підписаного 4 липня 1973 року, та до якого входять держави Південної й Центральної Амери-

ки, зокрема Антигуа і Барбуда, Домініка, Ямайка, Сент-Вінсент і Гренадіни, Гайана, Суринам, Беліз, Монтсеррат, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія. Багамські Острови належать до політичної частини організації – Карибського Співтовариства – і не входять в економічний союз. CARICOM підтримує покращення конкурентного середовища в Карибському Співтоваристві. Протокол VIII забороняє дві практики: ділові практики, які негативно впливають на конкуренцію на ринку (prevention, restriction and distortion), та зловживання домінантною позицією на ринку [3].

Вільний ринок держав Східної та Південної Африки (англ. Common Market for Eastern and Southern Africa, далі – COMESA) було створено в 1994 році. Його підґрунтям стала зона преференційної торгівлі країн Східної та Південної Африки. Відповідно до статті 55 угоди COMESA країни-учасниці запровадили правила регулювання конкурентної поведінки. Головна мета угоди – посилення позицій регіону за допомогою торгівлі й максимального покращення добробуту споживачів завдяки забезпеченню належного рівня конкуренції [15, с. 361–410].

Співтовариство розвитку Південної Африки (англ. South African Development Community, далі – SADC) – торгово-економічний союз країн Півдня Африки, створений у 1992 році на базі Конференції з координації розвитку Півдня Африки, утвореної в 1980 році 11 країнами субрегіону. Головна мета SADC – лібералізація торговельних зв'язків країн-членів. Ціллю угоди є покращення економічного розвитку та зменшення бідності завдяки регіональній інтеграції. Країни-учасниці визнають важливість правил ведення конкуренції, адже відповідно до угоди вони «повинні імплементувати заходи, які забороняють несправедливу ділову практику та підтримують конкуренцію» [4, с. 367].

Економічне співтовариство країн Західної Африки (англ. The Economic Community of West African States, далі – ECOWAS) – регіональний союз країн Західної Африки. У 2002 році ECOWAS було прийнято Закон Співтовариства про конкуренцію, який містить декілька головних принципів: реагування на антиконкурентну ділову практику компаній, контроль за компаніями щодо зловживання ними своєю домінантною позицією на ринку, контроль за державною допомогою та співробітництво між антимонопольними органами [4, с. 310–312].

Східноафриканське співтовариство (англ. The East African Community, далі – EAC) – міжурядова організація, що включає в себе п'ять Східноафриканських країн: Бурунді, Кенію, Руанду, Танзанію та Уганду. Ця регіональна угода приділяє достатню увагу питанням конкуренції. Її стаття 75 визнає, що конкуренція є принциповим об'єктом, який необхідно розвивати в регіоні. Держави-учасниці обговорюють проект конкурентного законодавства [4, с. 368].

Північноамериканська угода про вільну торгівлю (англ. North American Free Trade Agreement, далі – NAFTA) укладена в 1994 році між США, Канадою та Мексикою [6]. Ця угода позначила створення торго-

вельного блоку в Північній Америці та є однією з найбільших у світі регіональних зон вільної торгівлі. NAFTA містить розділ 15, присвячений конкурентній політиці: визначає три вимоги до поведінки з антиконкурентною діловою поведінкою (стаття 1501); містить положення щодо поведінки урядів, яка може негативно вплинути на конкуренцію (стаття 1502); наголошує на співробітництві антимонопольних органів країн – учасниць угоди в межах її дії.

Статті 1502 та 1503 NAFTA передбачають два типи державної поведінки щодо конкурентного регулювання – надання дозволу на державну монополію та ведення бізнесу самою державою через відповідні компанії. Цілями цих статей є зменшення потенціалу держав щодо деформації конкуренції. Стаття 1502(2) передбачає, що в разі, коли країна – учасниця угоди встановлює нову монополію, вона повинна проінформувати іншу сторону угоди, яка може зазнати впливу від такого рішення. Якщо мають місце розбіжності, пов'язані з таким рішенням, країна, яка авторизувала нову монополію, повинна компенсувати завдані пільгами збитки іншій учасниці угоди. Стаття 1502(3)(а) обмежує здатність урядів використовувати монополію для «обходу» інших зобов'язань. Під час ведення бізнесу державні монополії не мають права надавати ліцензії на імпорт чи експорт або встановлювати квоти, збори та інші платежі, оскільки відповідальність за такі рішення входить до компетенції держав, які саме мають нести відповідну відповідальність [7, с. 3–4].

Розділ 15 NAFTA зазнає критики через те, що не містить узгоджених правил регулювання конкуренції, не створює наднаціональний орган та не запроваджує механізм вирішення спорів [26, с. 10].

Спільний ринок країн Південної Америки (англ. Southern Common Market, далі – Mercosur) заснований у 1991 році підписанням угоди в Асунсьйоні. До нього входять Аргентина, Бразилія, Уругвай, Парагвай та з 2006 року Венесуела. Стаття 4 Асунсьйонської угоди визначає необхідність координації національних політик країн-учасниць із метою розвитку загальних правил регулювання торговельної конкуренції. Країнами-учасницями були розроблені єдині керівні принципи розвитку конкуренції, які містяться в Протоколі 1996 року про захист конкуренції в торгівлі між країнами-членами (англ. Protocol of the Defence of Competition) [4]. У 2002 році Комітет із захисту конкуренції (англ. Committee for the Defense of Competition, далі – Протокол) прийняв постанову про функціонування Протоколу [1, с. 191–195; 21, с. 298].

Стаття 2 Протоколу визначає, що його положення можуть бути застосовані до випадків антиконкурентної поведінки в країнах-учасницях, у тому числі до антиконкурентної поведінки державних монополій [18, с. 5]. Держави-учасниці є вільними в регулюванні антиконкурентної поведінки в межах власної території. Для кваліфікації випадку як такого, що потребує застосування положень Протоколу, антиконкурентна поведінка та/або її ефект потребують наявності транскордонного ефекту [8, с. 5].

Стаття 4 Протоколу містить визначення антиконкурентної поведінки, а стаття 6 – невичерпний перелік 17 видів антиконкурентної поведінки, які обмежують конкуренцію та можуть бути перевірені відповідно до Протоколу [18, с. 6]. Стаття 7 вимагає від країн-учасниць прийняття загальних правил контролю антиконкурентної поведінки на регіональному ринку, у тому числі актів ринкової концентрації, незважаючи на те, що вони не включені до переліку заборонених практик. У межах Протоколу діє Комітет із питань захисту конкуренції, який є відповідальним за застосування цього документа. Також угода містить принципи негативної й позитивної ввічливості.

Андське співтовариство (англ. The Andean Community, далі – CAN) було створене п'ятьма країнами Південної Америки, коли в 1969 році Болівія, Колумбія, Чилі, Еквадор та Перу підписали Картахенську угоду (на сьогодні Чилі є асоційованим членом, адже вийшла зі співтовариства в 1976 році). Заходом досягнення зростання й економічного співробітництва в цьому регіональному блоці є конкурентна політика. Стаття 93 CAN містить уже стандартне положення щодо необхідності прийняття «суттєвих положень для захисту або виправлення практик, які можуть спотворити конкуренцію в субрегіоні». Рішення 608 CAN є спеціальним інструментом регулювання, яким засновано систему захисту й підтримки вільної конкуренції на Андському спільному ринку [13]. Цей документ було погоджено в 2005 році та замінено ним попереднє Рішення 285 [14]. Проте жодне із цих рішень не застосовувалось на практиці, тому вивчення захисту конкуренції відповідно до положень документів Андського співтовариства можливе лише теоретично згідно з нормами, що містяться в Рішенні 608 із відповідними посиланнями до тексту Рішення 285 [8, с. 8]. Стаття 5 Рішення 608 визначає, що положення цього документа застосовуються до антиконкурентної поведінки в межах території країн – учасниць CAN, яка спричиняє реальний ефект на іншу (чи на інші) країни; до антиконкурентної поведінки, яка походить із території країн, що не є учасницями Андського спільного ринку, проте коли така поведінка спричиняє ефект на території двох або більше країн-учасниць. Отже, Рішення 608 застосовується до транскордонної поведінки, більше того, положення цього рішення визнають «доктрину ефекту». Рішення 608 покладає відповідальність щодо укладення угод, які обмежують конкуренцію, та щодо випадків зловживання домінантним положенням на ринку, у тому числі перелік видів поведінки, яка може розглядатись як антиконкурентна за своєю суттю.

Хоча положення Рішення 608 та Рішення 616 не вимагають проведення гармонізації конкурентного законодавства, вони покладають на країни-учасниці зобов'язання прийняти конкурентне законодавство, створити й забезпечити реальне функціонування національних антиконкурентних органів.

Висновки. Отже, більшість преференційних торговельних угод, які привели до впровадження вільної торгівлі, виходять за межі регулювання

СОТ принаймні в деяких важливих аспектах. Завдяки поширенню практики укладення преференційних угод відбувається певна гармонізація антимонопольних дисциплін. Більшість регіональних торговельних угод містять схожі положення, які проголошують необхідність усунення будь-яких заходів і поведінки, що можуть спотворити конкуренцію в регіоні, а також містять невичерпний перелік видів поведінки, які можуть бути кваліфіковані як такі, що порушують конкуренцію. Більшість регіональних торговельних угод не створюють наднаціональних механізмів захисту економічної конкуренції та не відносять суперечки, що виникають із положень угод про конкурентну політику, до механізму вирішення спорів, який застосовується до кожної окремої угоди.

Преференційні угоди підтверджують, що досягнення безумовної вільної торгівлі вимагає прийняття загальних антимонопольних правил. Результати цього дослідження дозволяють зробити припущення щодо того, як може відбуватись регулювання конкурентної політики в майбутньому на багатосторонньому рівні, а розділи преференційних торговельних угод, присвячені конкурентному регулюванню, можуть слугувати шаблонами для впровадження конкурентної угоди в межах СОТ. Дослідження положень із конкурентної політики й антимонопольного регулювання, що містяться в преференційних торговельних угодах, дає можливість створити більшу правову визначеність щодо розвитку конкурентного регулювання для законодавців і політиків, які діють на національному та міжнародному рівнях.

Література:

1. Acuerdosobre el Reglamento del Protocolo de Defensa de la Competencia del Mercosur // Boletin Latinoamericano de Competencia. – 2003. – № 2. – P. 191–195.
2. Australia New Zealand Closer Economic Relations Trade Agreement, and Exchange of Letters (Canberra, 28 March 1983) NZTS 1983/1 ILM 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1983/2.html>.
3. Caribbean Community and Common Market. Revised Treaty Establishing the Caribbean Community Including the Caricom Single Market and Economy (Authentic text) Revised Treaty of Chaguaramas Establishing the Caribbean Community, July 5, 2001, legal citation: 2259 UNTS 293 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/wipolex/en/other_treaties/text.jsp?file_id=204027.
4. Competition Provision in Regional Trade Agreement How to Assure Development Gains, UNCTAD/DITC/CLP-2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unctad.org/en/docs/ditcclp20051_en.pdf.
5. Ferrari M. Protocol of Fortaleza for the Defence of Competition in MERCOSUR, December, 17, 1996, approved by Decision № 18/96 of the Common Market Council / M. Ferrari // Ferrari M. The Mercosur Codes / M. Ferrari. – London : British Institute of International and Comparative Law, 2000. – P. 55.
6. North American Free Trade Agreement [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nafta-sec-alena.org/Home/Texts-of-the-Agreement/North-American-Free-Trade-Agreement>.

7. Organization for Economic Cooperation and Development. Latin American Competition Forum – Competition Provisions in RTAs, 19 August 2008, DAF/COMP/LACF/WD(2008)1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/da-taoecd/44/56/41165175.pdf>.
8. Organisation de Coopération et de Développement Économiques Organisation for Economic Co-operation and Development, Directorate for Financial and Enterprise Affairs Competition Committee, DAF/COMP/LACF(2013)5, Unclassified, 28 August 2013 // Latin American Competition Forum. Session II: Regional Competition Agreements Background Note by the IADB Secretariat, 3–4 September 2013, Lima, Peru. – Lima, 2013. – 35 p.
9. Agreement on Technical Barriers to Trade, 1868 U.N.T.S. 120 / World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/17-tbt_e.htm.
10. WT/L/579, 2 August 2004, Decision Adopted by the General Council on 1 August 2004 / World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/draft_text_gc_dg_31july04_e.htm.
11. WT/RG/20, 16 October 2009, 09-5105, Report (2009) of the Committee on Regional Trade Agreements to the General Council / World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-Html.aspx?Id=102021&BoxNumber=3&DocumentPartNumber=1&Language=E&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True&Window=L&PreviewContext=DP&FullTextHash=371857150.
12. World Trade Organization. WTO Staff Working Paper № ERSD 2011-10 (Economic Research and Statistics Division). – Geneva, 2011. – 20 p.
13. Case 608 CAN “Normas para la protecciyn y promociyn de la librecompetencia en la Comunidad Andina” // Southern Common Market (Mercosur) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sice.oas.org/trade/junac/Decisiones/DEC608s.asp>.
14. Case 285 “Normas para Prevenir o Corregir las Distorsiones en la Competencia Generadas por Prcticas Restrictivas de la Libre Competencia” // Southern Common Market (Mercosur) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sice.oas.org/trade/junac/Decisiones/Dec285s.asp>.
15. Alvarez A.M. Trade and Competition Issues: Experience at Regional Level. Implementing Competition-Related Provisions in Regional Trade Agreements: Is it Possible to Obtain Development Gains? U.N. Doc. UNCTAD/ DITC/CLP/2006/4 / A.M. Alvarez, L. Wilse-Samson. – New York ; Geneva : United Nations Conference on Trade and Development, 2007. – 185 p.
16. Anderson R. Incorporating Competition Elements into Regional Trade Agreements: Characterization and Empirical Analysis. Working Paper / R. Anderson, S. Evenett [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.evenett.com/working/CompPrincInRTAs.pdf>.
17. Anderson R. Competition Policy and the Future of the Multilateral Trading System / R. Anderson, P. Holmes // Journal of International Economic Law. – 2002. – № 5. – P. 531–563.
18. Zago de Azevedo A.F. Mercosur Agreement on Competition Policy – How Effective Has It Been and How to Promote Further Cooperation? / A.F. Zago de Azevedo // Competition Policy Foundation for Trade Reform, Regulatory Reform, and Sustainable Development. – 2005. – CEPR 7. – P. 4–8.

19. Dür A. The design of international trade agreements: introducing a new dataset / A. Dür, L. Baccini, M. Elsig // *The Review of International Organizations*. – 2014. – № 9. – P. 353–375.
20. Baldwin R. Beyond Tariffs: Multilateralising Non-Tariff RTA Commitments / R. Baldwin, S. Evenett, P. Low // *Baldwin R. Multilateralising Regionalism: Challenges for the Global Trading System* / R. Baldwin, S. Evenett, P. Low. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – P. 79–141.
21. Botta M. Merger Control Regimes in Emerging Economies: A Case Study on Brazil and Argentina / M. Botta. – New York : Kluwer Law International, 2011. – 403 p.
22. Bradford A. Competition Policy and Free Trade: Antitrust Provisions in PTAs / A. Bradford, T. Buthe // *Dür A. Trade Cooperation* / A. Dür, T. Buthe. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – № 1. – P. 246–274.
23. Büthe T. The New Global Rulers: The Privatization of Regulation in the World Economy / T. Büthe, W. Mattli. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 2011. – 130 p.
24. Büthe T. The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI through International Trade Agreements? / T. Büthe, H. Milner // *American Journal of Political Science*. – 2008. – № 52. – P. 741–762.
25. Chauffour J. Preferential Trade Agreement Policies for Development: A Handbook / J. Chauffour, J. Maur. – Washington : World Bank Publications, 2011. – 511 p.
26. Clifford J. Competition Dimensions of NAFTA and the European Union: Semi-Common Competition Policy, Uncommon Rules, and No Common Institutions / J. Clifford. – Miami : The Jean Monnet Chair University of Miami, 2006. – 15 p.
27. Do K. Bad Problem Getting Worse: Regional Trade Agreements and the Future of the Multilateral Framework on Competition Policy and Law / K. Them Do [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ssrn.com/abstract=1836444>.
28. Mansfield E. Votes, Vetoes, and the Political Economy of International Trade Agreements / E. Mansfield, H. Milner. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 2012. – 224 p.
29. Moe T. Power and Political Institutions / Т.М. Мое. // *Perspectives on Politics*. – 2005. – № 3. – P. 215–233.
30. Sokol D. Order Without (Enforceable) Law: Why Countries Enter into Non-Enforceable Competition Policy Chapters in Free Trade Agreements / D. Daniel Sokol // *Chicago-Kent Law Review*. – 2008. – № 83. – P. 233–292.
31. Solano O. Competition Provision in Regional Trade Agreement, OECD Trade Policy, Working Paper № 31, COM/DAF/TD/20053 FINAL / O. Solano, A. Sennekamp [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=com/daf/td\(2005\)3/final](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=com/daf/td(2005)3/final).
32. Teh R. Competition Provisions in Regional Trade Agreements / R. Teh, A. Estevadeordal, K. Suominen // *Regional Rules in the Global Trading System*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – P. 418–491.
33. *Международный бизнес* / пер. с англ. под ред. А.Г. Медведева. – СПб. : Питер, 2006. – 1088 с.

Зайченко Ю. И. Положение по защите экономической конкуренции в региональных торговых соглашениях – правовой инструмент реагирования государств на трансграничное воздействие антиконкурентного поведения

Аннотация. В статье приведен анализ положений о защите экономической конкуренции, которые содержатся в региональных торговых соглашениях (преференциальных торговых соглашениях). Особое внимание уделено гармонизации конкурентного законодательства, вызываемой мировой практикой формирования региональной конкурентной политики во многих регионах. Также исследована интеграция региональных конкурентных политик в систему многостороннего регулирования международной торговли. Несколько наиболее успешных региональных торговых соглашений проанализированы относительно положений о защите экономической конкуренции, которые прямо или косвенно в пределах определенного региона способствуют конкуренции и запрещают ограничительную деловую практику.

Ключевые слова: преференциальные торговые соглашения, политика по защите экономической конкуренции, ВТО, гармонизация, NAFTA.

Zaichenko Yu. Provisions on the protection of economic competition in regional trade agreements – a legal instrument for reacting States to the transboundary impact of anticompetitive behavior

Summary. The article analyzes the provisions on the protection of economic competition contained in regional trade agreements (preferential trade agreements). Particular attention is paid to the harmonization of competition legislation caused by the world practice of forming a regional competition policy in many regions. The integration of regional competitive policies into the system of multilateral regulation of international trade was also investigated. Several of the most successful regional trade agreements have been analyzed with respect to provisions for the protection of economic competition that directly or indirectly within a certain region promote competition and prohibit restrictive business practices.

Key words: preferential trade agreements, competition policy, World Trade Organization, harmonization, NAFTA.

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 341.231.14(045)

ЗАМУЛА А. Ю.,

викладач кафедри міжнародного права
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

МІЖНАРОДНА КРИМІНОГЕННІСТЬ КАТУВАННЯ: ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми ефективності міжнародного права у сфері боротьби зі злочинами катування й тероризму, можливості забезпечення прав людини в умовах глобальної конфліктності, особливо стосовно заборони катування. Автор акцентує увагу на пошуку міжнародним правом шляхів у подальшій дієвій боротьбі з катуванням і тероризмом.

Ключові слова: катування, тортури, заборона катування, насильницька природа катування, міжнародна криміногенність катування, глобальні конфліктні зіткнення, тероризм, боротьба з тероризмом.

Постановка проблеми. Актуалізується проблема заборони катування як соціального явища та невід'ємної частини суспільного життя, що порушує своїм існуванням будь-які соціальні цінності та моральні почуття. Відзначається, що особливе місце в структурі глобального соціального конфлікту посідають злочини катування та злочини тероризму, оскільки вони становлять чи не найактуальнішу проблему, яка потребує невідкладного розв'язання. Вбачається потреба підвищення ефективності міжнародно-правової протидії тероризму через опрацювання проблеми міжнародно-правової кваліфікації катування щодо соціальних груп, народів, що передбачає юридичну експертизу злочинного механізму катування й обґрунтування його екстраполяції на рівень міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі дослідження глобального виміру міжнародної криміногенності катування використано напрацювання таких науковців, як В.Ф. Антипенко, А.В. Антипенко, І.А. Ільїн, А.П. Данилов, С.У. Дікаєв, І.І. Лукашук, Л.Х. Мінгазов, А.А. Мішин, Н.А. Соколова та ін.

Метою статті є з'ясування впливу міжнародного права на попередження катування та тероризму через удосконалення чинних міжнародно-правових механізмів у боротьбі з тероризмом, у результаті чого відбувається посилення (упорядкування) протитортурної дії права.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ХХІ столітті людство зіткнулося з такою кількістю глобальних проблем (серед яких і соціально-політичні конфлікти), що вони стали новим етапом світового розвитку. Зростаючі взаємозв'язки й взаємозалежність країн і регіонів підтверджують динаміку широкомасштабних процесів світової глобалізації, які проявляють себе в різних галузях, насамперед у сучасній глобальній конфліктній взаємодії. Аналіз розвитку глобальної конфліктної кризи сучасної цивілізації переконливо доводить, що для її подолання необхідно сформулювати нове суспільне бачення й уявлення про події, що відбуваються. Таке бачення дозволило б не тільки адекватно усвідомити причини конфліктних процесів, але також створило б основу для об'єднання зусиль із вирішення багатьох загальних для всього людства конфліктів. У той же час більшість сучасних соціально-політичних конфліктних зіткнень є новим фактором міжнародних відносин у період зміни епох, хоча глобалізаційні процеси сучасного світу припускають становлення єдиних взаємних зв'язків наявного світопорядку, які охоплюють провідні сфери світового співробітництва: економіку, політику, інформатику, технологію, фінанси [1, с. 382–411]. Попри активізацію діяльності міжнародних структур у напрямі забезпечення прав людини в умовах глобальної конфліктності, не можна не погодитися з думкою вітчизняного вченого В.Ф. Антипенка стосовно того, що міжнародне право не визначилося в початковій оцінці загальної відповідальності міжнародного співтовариства за створення умов і можливостей для виникнення й поширення конфліктних ситуацій. Наполегливо обираючи полем свого регулювання лише той сегмент конфліктності, який пов'язаний в основному з об'єктивною стороною, тобто станом насильницького протистояння, яке поряд із нанесенням шкоди національним інтересам зазіхає на якісь аспекти міжнародних відносин, міжнародно-правові акти залишають без належної уваги ті політичні, соціальні й економічні можливості міжнародних відносин, які породжують і підсилюють конфліктні процеси в умовах глобалізації [2, с. 19–28]. Тим самим формується нова реальність – глобальний світ, де конфлікт соціально-політичної сфери виявляється своєрідним ядром новітньої глобальної цивілізації. Неоднозначність ситуації полягає в тому, що цей глобальний соціально-політичний конфлікт, стираючи межі, з одного боку, з'єднує й роз'єднує народи, а з іншого – послаблює роль національних державних

утворень, змушуючи їх приймати конструктивні рішення, що руйнують і без того крихкі зв'язки глобального світопорядку [2, с. 19–28]. Сформована у світі ситуація робить актуальною тему сучасного аналізу соціально-політичної конфліктної взаємодії (зокрема стосовно катування й тероризму), яка виявила би здатність людства протистояти деструктивній поведінці людей у нових реаліях сучасного світопорядку.

Світове господарство в сучасних умовах зазнає глибокої кризи, що супроводжується зниженням якості життя для більшості населення Землі, а також неухильним зростанням кількості міжнародних правопорушень та інтенсивності міжнародної злочинності. Так звані позитиви глобалізації не трансформуються в головну якість «незлочинного» суспільства – соціальну рівність. Глобалізація не несе соціального примирення, вона підсилює соціально-економічну поляризацію, породжує й нарощує міжнародну конфліктність, а отже, міжнародну криміногенність. Звідси виникають сумніви щодо ефективності міжнародного права [3, с. 58–60]. Приміром, відомий фахівець із міжнародного права Л.Х. Мінгазов вважає, що «ефективність міжнародно-правових норм у багатьох випадках залишається ще досить невисокою <...> У низці галузей співпраці вони часом порушуються, <...> ці порушення мають місце у сферах, пов'язаних із підтримкою миру та безпеки, захистом прав людини, навколишнього середовища і т. д.» [4, с. 5].

На думку І.І. Лукашука, ефективність міжнародного права визначається тим, наскільки воно (міжнародне право) досягає поставлених перед ним цілей, якою мірою реальні відносини відповідають його нормам [5, с. 48].

За спостереженнями Н.А. Соколової, ефективність міжнародного договору проявляється в різних аспектах: у впливі на національне законодавство, у реальному захисті жертв злочинів, у справжньому зупиненні й попередженні злочинів, а також у плані справедливого ставлення до прав обвинувачених [6, с. 68].

Проблему ефективності міжнародного права насамперед утворює ситуація, коли злочинні наслідки, що мають місце в міжнародному суспільстві, які є співставними з руйнівним потенціалом світових війн, у сучасних умовах глобальної капіталізації світу на деконструктивному фундаменті фінансової цивілізації настають у результаті зазвичай легітимних, правомірних дій провідних держав світу та правлячих еліт [3, с. 58–60].

Для порівняння, наприклад, можна стверджувати, що норми Статуту та юридичні оцінки Трибуналу в ході Нюрнберзького процесу значною мірою базувалися на очевидності злочинного результату, яким були значні людські жертви й руйнації, причому (на відміну від сучасної міжнародної злочинності) трагічні наслідки гітлерівської злочинності повною мірою сполучались із жорстоким і бузувірським характером її дій. На цьому, до речі, ґрунтується п. 3 ст. 6 Статуту Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу [7].

Не кращою є ситуація щодо неприпустимості зловживання силою з боку держав як у зовнішній, так і у внутрішній політиці. Що стосується використання терору, то це поняття після атак 11 вересня 2001 р. набуло додаткового значення. Більше того, досить поширеною стала думка, що тероризм у новій якості ніби радикально змінив попередні уявлення про доцільність використання сили або, наприклад, тортур [8, с. 131].

Терористичні атаки 11 вересня цілком виправдано можна розглядати як злочини проти людства, і в їх засудженні досвід Нюрнбергу міг би бути надзвичайно цінним. Але США замість цього шляху зробили вибір на користь військових трибуналів. У підсумку сформувалася зовсім інша судова практика, ніж у Нюрнберзі. Грубо порушуючи права людини, підозрюваних на кілька років ув'язнювали в Гуантанамо Бей на Кубі без висування їм звинувачення й без можливості скористатися юридичною допомогою. Гасло «боротьби зі світовим тероризмом» стало використовуватися не тільки для застосування сили й нападу на інші держави, але й для виправдання використання тортур. У американців навіть з'явився вислів «легкі тортури» на кшталт легкої пепсі-коли. Наразі вже відомо, що це була поширена практика, а не окремі прикрі випадки, як це хотіла представити адміністрація Буша, зокрема, під час скандалу з Абу-Грейб. Нагадаємо, що у 2004 р. Америка була просто шокована фотографіями із цієї іракської в'язниці, на яких були зняті сцени фізичних і сексуальних знущань над в'язнями. Таке повернення до силової політики з боку окремих держав, що виправдовується нібито принциповою відмінністю сучасних умов, є руйнацією фундаментальних принципів Нюрнбергу. У європейському досвіді теж існує багато прикладів відходу від принципів Нюрнбергу. Достатньо пригадати вибірковість у застосуванні прав і законів Нюрнберзького трибуналу в політиці щодо Югославії. Зокрема, косовським албанцям спочатку відмовляли в їхньому конституційному праві на самовизначення й вимагали, щоб вони залишались у межах Югославії, попри несправедливі умови [8, с. 126–133].

Отже, як бачимо, проблема заборони катування є однією з найскладніших проблем як минулого, так і сьогодення. Незважаючи на прийняття низки універсальних і регіональних міжнародних конвенцій щодо заборони й попередження катування, це явище поки що не викорінене з нашого життя.

У тій чи іншій формі катування продовжують залишатися широко поширеним явищем практично в усіх країнах світу. При цьому є держави, в яких застосування катування є систематичним і широкомасштабним. У межах таких держав цілі народи стають жертвами масових катувань, страждаючи від нестерпних умов життя. Більше того, маючи в якості одного з напрямів формування деструктивного політичного впливу, зі звичайних актів катування така загроза перетворилася на більш складні форми застосування тортурного насильства з використанням можливостей політичних інститутів і процесів, що накладає свій відбиток на сучасний світопорядок.

Хоча тортури існують усупереч заборонам, усупереч закону й засуджуються суспільством, на початку ХХІ століття деякі держави поставили під сумнів доцільність позиції надалі дотримуватися раніше підписаних ними міжнародних угод про заборону тортур. Зокрема, ідеї про необхідність обмеження прав і конституційних свобод громадян як заходи боротьби зі світовим тероризмом набули широкого поширення після того ж таки 11 вересня 2001 р. У березні 2008 р. Президент США Дж. Буш наклав вето на закон, що забороняє певні види психологічного катування, мотивуючи це надзвичайними обставинами боротьби з тероризмом. Нібито тими ж мотивами боротьби з тероризмом США керуються, прослуховуючи весь світ [9, с. 41–47].

Виправдовуючи тортури щодо терористів, прем'єр-міністр Італії заявляв, що не можна впливати за допомогою цивілізованих заходів на людей, що знаходяться на рівні середньовічних понять добра й зла. Ухвалення 12 червня 2008 р. Верховним судом США історичного рішення, яке визнає необґрунтованими доводи виконавчої влади про вилучення ув'язнених, що утримуються на військовій базі Гуантанамо за межами США, з-під дії американських законів, що гарантують права особистості, не зупинило спецслужби цієї країни від продовження донині незаконного утримання в ув'язненні громадян іноземних держав і застосування до них тортур [10].

Як і за часів інквізиції, за свідченнями, отриманими під тортурами, сьогодні спецслужби США застосовують викрадення людей, яких утримують у секретних в'язницях ЦРУ, розташованих зокрема й у країнах «цивілізованої» Європи. У секретних в'язницях ЦРУ від викрадених людей під тортурами отримують відомості про інших осіб, які повторюють долю тих, хто їх обмовив. Можливо, отримана під тортурами інформація дозволить запобігти новим терористичним актам. Однак виникає запитання про те, чи припустимі тортури як вимушене зло, заподіяне в інтересах загального блага (загальної безпеки)? [11, с. 23–30].

Той факт, що США практикують катування для досягнення своїх цілей, означає, що для них не існує авторитету, який міг би утримати їх від цього. Розуміння того, що навіть ООН не здатна захистити від цього агресивного й аморального монстра, змушує й миролюбні країни озброюватися. Звичайно, не варто нічого абсолютизувати, зокрема й виключення права держави на застосування насильства відносно своїх або чужих громадян. Благо безпеки, яке несе в собі держава, як вважав Т. Гоббс, вартує права індивідів на самооборону. Але держава, набуваючи монополії на застосування сили, не повинна віднімати право громадян судити про справедливість цього застосування. Крім того, фізичний вплив, як вважав І.А. Льюїс, повинен за всіх умов зберігати духовну очевидність людини, не пригнічуючи в ній почуття її власної духовної гідності, не знищуючи довіри людини до самої себе. Із цієї причини, вважав він, усі форми фізичного спонукання (позбавлення їжі, сну, непосильна робота, тортури, ув'язнення в суспільстві злодіїв, принизливе поведження та ін.), що руйнують ду-

шевне здоров'я й духовну силу людини, мають бути засуджені й відкинуті [12, с. 70].

Безумовно, руйнація інституту тортур має розглядатися як найбільше досягнення людства. Це досягнення має суворо дотримуватися й оберігатися, бути закріпленим у нормах міжнародного та національного права. Тортури вказують на деструктивність системи правосуддя та верховенство влади через насильницькі методи дій. Тортури як міра безпеки, як засіб належного забезпечення права безпеки є недопустимими й повинні суворо каратися.

Підвищення ефективності міжнародно-правового співробітництва у сфері боротьби з катуванням і жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поведженням або покаранням, безумовно, сприятиме запобіганню й припиненню такого роду порушень норм міжнародного права. У зв'язку із цим необхідне комплексне дослідження діючих у розглянутій сфері міжнародно-правових норм, їх порівняльний аналіз для виявлення перспективи внесення в них доповнень і змін, вивчення низки міжнародних угод з метою модернізації їхніх положень щодо заборони розглянутого правопорушення, а також аналіз правозастосовчої практики міжнародних контрольних механізмів і судових органів, до компетенції яких належить розгляд питань порушення зазначеного права (для усунення недоліків у їх діяльності та поширення позитивного досвіду). Протягом останніх п'ятдесяти років у цій сфері було прийнято значну кількість міжнародно-правових норм і створено кілька контрольних механізмів. Можна виділити масив нормативних актів, які становлять систему універсальних міжнародно-правових механізмів, спрямованих на боротьбу з катуванням та іншими формами негуманного поведження.

Логіка глобалізації вимагає однозначного визнання єдності загальнолюдської перспективи. Через єдність і взаємозалежність світу сепаратні стратегії прориву в краще майбутнє створюють небезпеку глобальної терористичної війни. Ознаки невідворотності такого глобального консенсусу вказують також на велику вірогідність консенсусу на такому актуальному вістрі міжнародних соціальних взаємодій, яким є терористичне протистояння. До цього також спонукає об'єктивний процес етнокультурної асиміляції, у результаті якого на території розвинених країн Європи й Америки мешкають десятки мільйонів представників країн «третього світу». З погляду терористичних технологій цей незворотний за своїм змістом процес створює практично невразливий «арсенальний» базис, який дозволить перенести епіцентр терористичних вогнищ на територію Європи, США й інших розвинених країн. Масштабні терористичні акти, які вчинені останнім часом у таких благополучних країнах, як Велика Британія, Іспанія, Норвегія, є красномовним свідченням можливого започаткування зазначеного процесу [13, с. 397–405]. «Не помічати» його з погляду правового регулювання стає вже неможливо. Міжнародне право мусить у превентивному порядку убезпечити міжнародне суспільство від терористичного сценарію

з'ясування відносин між суб'єктами різного рівня розвитку, представниками східних традиціоналістських культур і західної цивілізаційної моделі. Зрозуміло, що тут не може йтися про правомірність терористичних методів діяльності, як це відбулося з легітимізацією повстансько-партизанської боротьби, зважаючи на її національно-визвольні цілі. Проте така ситуація, коли логіка розвитку права відповідно до соціально-економічних перетворень стає небезпечною для суспільства, є свідченням системної кризи світоустрою [13, с. 397–405].

У сфері політики спостерігаються намагання нівелювати терористичні ознаки цієї кризи звинуваченнями в глобальному екстремізмі (ніби той з'явився сам по собі), а у сфері права – через абсолютизацію злочинності терористичної діяльності як такої. Завдяки впровадженню тринадцяти універсальних антитерористичних конвенцій і багатьох інших міжнародних актів, норм і положень поки що створюється враження адекватності відповіді міжнародному тероризму. Подібне перекручене нормотворення в міжнародних взаємодіях щодо тероризму базується на небажанні визнати реальний стан справ і веде до «самовизначення» тероризму як соціальної ідеології народів «третього світу», а також як прийнятного для них засобу збройної боротьби (через прогалини в міжнародному праві) [13, с. 397–405].

Висновки. Багато питань, що стосуються катування й тероризму, уже були детально проаналізовані, зокрема на засіданнях Комісії з прав людини. Проте на постійній основі до порядку денного мають бути включені декілька досить актуальних проблем. Сюди, зокрема, належать такі ключові питання, як пошук співставних елементів понять «тероризм» і «катування»; дослідження соціальної природи, змістовних характеристик і взаємозв'язку між катуванням і тероризмом; прямий і непрямий вплив тероризму на здійснення прав людини, включаючи аналіз основних галузей, в яких тероризм ставить під загрозу такі політичні та соціальні цінності, які мають безпосередній стосунок до здійснення права людини не бути підданий катуванню чи нелюдському поводженню або покаранню; рамки застосування прав людини, зокрема щодо нерішучості, котра проявляється в державах відносно того, щоб поширити на недержавних суб'єктів правову відповідальність за дотримання норм прав людини (зокрема за порушення заборони катування), яка традиційно покладається тільки на держави; деякі аспекти визначення терористів і актів тероризму; природа сучасного тероризму, включаючи питання про те, чи є загроза терористичних груп, що мають, розробляють або використовують зброю масового знищення, реальною чи перебільшеною; проблема інформаційних технологій; значення контртерористичних заходів і «війни проти тероризму» для міжнародного права, прав людини та для системи кримінального правосуддя. Таким чином, як бачимо, боротьба з тероризмом і катуванням досі триває. Міжнародне право має якнайшвидше реагувати на зазначені причини, приймаючи відповідні норми та розробляючи ефективні механізми протидії катуванню й тероризму.

Література:

1. Антипенко В.Ф. Теории мирового развития. Логика сопрягаемости / В.Ф. Антипенко. К., 2007. – 440 с.
2. Антипенко В.Ф. Международное антитеррористическое право в условиях глобального кризиса / В.Ф. Антипенко // Альманах міжнародного права. – 2009. – Вип. 1. – С. 19–28 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2009_1_4.
3. Антипенко В.Ф. Щодо проблем ефективності міжнародного права / В.Ф. Антипенко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – № 1042. – 2013. – С. 58–60.
4. Мингазов Л.Х. Эффективность норм международного права : Теоретические проблемы : автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. юрид. наук: спец.12.00.10 «Международное право» /Л.Х. Мингазов. – Казань, 2000. – 41 с.
5. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть : [учебник] / И.И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 432 с.
6. Соколова Н.А. Проблемы эффективности Римского Статута Международного уголовного суда / Н.А. Соколова // Российский ежегодник международного права. Специальный выпуск. – 2003. – С. 68–75.
7. Устав Международного высшего трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_201.
8. Розбудова демократичного суспільства після Нюрнберзького Трибуналу. Матеріали міжнародної конференції, 22–23 жовтня 2010 р. – Одеса. – 269 с.
9. Данилов А.П. Всеобъемлющее нарушение тайны общения как мера безопасности / А.П. Данилов // Криминология: вчера, сегодня, завтра. – 2014. – № 1 (32). – С. 41–47.
10. Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран : [учебник для вузов]. – 17-е изд., испр. и доп. – М. : Статут, 2013. – 520 с.
11. Дикаев С.У. Допустимо ли применение пыток в целях обеспечения национальной безопасности? / С.У. Дикаев // Криминология. – № 2 (33). – 2014. – С. 23–30.
12. Ильин И.А. О сопротивлении злу силою / И.А. Ильин. – М. : Республика, 1993. – 480 с.
13. Антипенко А.В. Террористичний конфлікт як об'єкт регулювання міжнародного права збройних конфліктів / А.В. Антипенко // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Одеса : Юридична література, 2013. – Вип. 67. – С. 397–405.

Замула А. Ю. Международная криминогенность пытки: глобальное измерение

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблемы эффективности международного права в сфере борьбы с преступлениями пытки и терроризма, возможности обеспечения прав человека в условиях глобальной конфликтности, особенно касаясь запрета пыток. Автор акцентирует внимание на поиске международным правом путей в дальнейшей действенной борьбе с пытками.

Ключевые слова: пытки, истязания, запрет пыток, насильственная природа пытки, международная криминогенность пытки, глобальные конфликтные столкновения, терроризм, борьба с терроризмом.

Zamula A. International criminality of torture: a global dimension

Summary. The article investigates the problem of the effectiveness of international law in the fight against crime and terrorism, torture, human rights provide opportunities in a global conflict, especially as regards the prohibition of torture. The author focuses on the search for international law, effective ways to further the fight against torture.

Struggle against torture is determined to be one of the directions of enhancing the effectiveness of international law in fighting international criminality (including terrorism) through the analysis of qualification characteristics of torture and terrorism as crimes under international law. It is proposed to consider torture in the broader international criminological meaning, namely in two ways: through direct causing of a physical and moral suffering to a particular social group, nation and through intimidation, causing suffering and harassment of individuals.

It is proved that at a global level the problem of the use of torture and ill-treatment (including those while terrorist activities) has not gained appropriate criminalization. Such important issues of today as violation of rights of peoples, nations, states because of hunger, war, extreme degree of poverty, hopelessness, lack of appropriate conditions for development, which in many cases result in terrorism, have not received more careful consideration. Following this, it was proposed to make an important step in the evolution of anti-terrorist law-making by improving the current international legal norms in struggle against terrorism and strengthening (streamlining) the law against torture, due to which the effectiveness of anti-terrorism law will be increased.

Key words: torture, prohibition of torture, forced nature of torture, international criminality of torture, global conflict collision, terrorism, fight against terrorism.

УДК 341.1

ІСКЕНДЕРОВ Ф. Ш.,**старший викладач кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»**

ЧОРНОМОРСЬКА СИНЕРГІЯ ТА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Анотація. У роботі розглядається проблема визначення характеристик протидії злочинності в країнах Чорноморської Синергії. На основі компаративного аналізу розглянуто поняття, зміст і напрями протидії трансграничній злочинності. Зроблено висновок щодо необхідності формування єдиних принципів призначення покарання та гармонізації кримінального законодавства України з європейськими стандартами політики в галузі протидії злочинності.

Ключові слова: індивідуалізація покарання, Чорноморська Синергія, кримінальна політика, стандарти призначення покарання.

Постановка проблеми. З огляду на відкритість кордонів і глобалізацію злочинності, значущість Кавказько-Балканського регіону в сучасних європейських взаємовідносинах та актуальність комплексної протидії злочинності в ньому виникає політичне питання оптимізації й гармонізації кримінально-правового впливу в країнах Причорноморського анклаву (Азербайджан, Вірменія, Молдова, Румунія, Болгарія, Туреччина, Грузія, Греція та південні області європейської частини Російської Федерації).

Початок боротьби з тероризмом, анексія Криму, посилення економічних міграційних потоків суттєво вплинули на підвищення інтересу до Чорноморського регіону як перехрестя торгово-транспортних осей «Схід – Захід» та «Північ – Південь», регіону підвищеного міграційного ризику, транспортного коридору з незаконного обігу капіталів, зброї, наркотичних речовин, торгівлі людьми між Європою та Азією. Отже, співробітництво у сфері оптимізації кримінальної політики в цьому регіоні має забезпечити стабільну політичну, соціальну й економічну безпеку держав за рахунок розширення міжнародних контактів на всіх рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на центральне місце України в названому регіоні особливо важливо розглянути питання щодо послідовної оптимізації кримінальної політики згідно з основними тенденціями геополітичних регіональних ініціатив. На жаль, сучасні дослідники питань кримінальної політики Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.К. Грищук, О.М. Костенко, О.М. Литвак, В.О. Навроцький, М.І. Панов,

Н.А.Савінова,Є.Л.Стрельцов,В.Я.Тацій,В.П.Тихий,В.О.Туляков,В.І.Шакун, П.Л. Фріс та інші вчені-криміналісти практично не торкаються цього питання.

Мета статті полягає в тому, щоб простежити питання розвитку окремих рис кримінально-правової політики у сфері протидії злочинності в Причорноморському регіоні з розглядом можливостей підвищення ефективності регіональних тенденцій протидії злочинності в ньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що в межах Організації Чорноморського економічного співробітництва основними напрямами співробітництва було визначено такі:

- торгівля та економічний розвиток;
- банківська справа й фінанси;
- зв'язок;
- енергетика;
- транспорт;
- сільське господарство та агропромисловість;
- охорона здоров'я й фармацевтика;
- охорона навколишнього середовища;
- туризм;
- наука і техніка;
- обмін статистичними даними та економічною інформацією;
- співробітництво між митними та іншими прикордонними органами;
- контакти між людьми;
- боротьба з організованою злочинністю, незаконною торгівлею наркотиками, зброєю та радіоактивними матеріалами, з усіма актами тероризму й нелегальною міграцією або в будь-яких інших пов'язаних із ними напрямах [1].

З огляду на відносну неефективність інституціонального складника Чорноморського економічного співробітництва [2], зосередженість співпраці лише на окремих питаннях безпеки та протидії трансграничній злочинності, маючи на увазі встановлення більш тісних регіональних зв'язків за аналогією з проектом Східного партнерства [3], на початку 2007 р. Європейська Комісія приступила до підготовки та прийняття стратегії щодо регіону Чорного моря – Синергії Чорного Моря (англ. Black Sea Synergy, далі – Синергія), мета якої полягла в розробленні додаткових заходів та розвитку співробітництва в галузі торгівлі, економіки й безпеки з країнами регіону. Перший проект стратегії був представлений членам Європейського Союзу в квітні 2007 р. та прийнятий на засіданні Європейської Ради в червні 2007 р. [4].

Згідно зі стратегією співпраця Причорноморських держав та Європейської спільноти полягала в спрямованості на реалізацію проектів, пов'язаних із транспортуванням природного газу й нафти з Каспійського басейну, ослабленням сепаратистських тенденцій у регіоні, скороченням нелегальної міграції та контрабанди товарів і людей, захистом прав люди-

ни та діяльності неурядових організацій, захистом навколишнього середовища, створенням нових транспортних зв'язків, розвитком морської політики й рибальства. Основою Синергії є загальні інтереси всіх партнерів. Головними напрямками співробітництва в межах Синергії визначено такі:

- демократія, свобода прав людини;
- контроль за переміщенням і підвищення безпеки;
- «заморожені» конфлікти;
- енергетика;
- транспорт;
- захист навколишнього середовища;
- морська політика;
- сфера рибного лову;
- послуги транспорту, наука й техніка;
- зайнятість і соціальні питання, а також регіональний розвиток [4].

У контексті реалізації Синергії Європейська Комісія заснувала програму Чорноморського транскордонного співробітництва в межах Інструменту Європейського сусідства і партнерства (European Neighbourhood and Partnership Instrument, далі – ENPI). Хоча, можливо, створення нових інституцій без відповідної активізації дії старих веде тільки до бюрократизації політики Брюсселя в регіоні. Справа також пов'язана з відносною слабкістю й економічними проблемами основних представників Європейського Союзу в регіоні (Греція, Болгарія, Румунія). З одного боку, питання захисту прав людини та безпеки, контролю й протидії транскордонній злочинності є одними із центральних у характеристиках Синергії. Як бачимо, питання уніфікації елементів кримінальної політики є невід'ємною частиною діяльності Причорноморських держав, як і Європейського Союзу загалом [5]. Водночас відомо, що європейська кримінальна політика впливає на правосвідомість і формування образів кримінального права серед правозастосовців та пересічного населення [6], проте не на формування єдиного законодавства. Тим більше, що сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства пост-правди свідчать не лише про відповідні прогалини в політичній неможливості уніфікації кримінального законодавства, а й про розпочатий процес формування норм і принципів, які лише формально спрямовані на захист прав особистості. Саме це дало змогу В.О. Тулякову під час характеристики стану проблеми висловити ідею про існування процесів кримінальної неполітики, кримінального неправда тощо [7].

Стосовно сучасної кримінальної політики синергії Європи та країн Причорноморського басейну фахівці говорять про обмеженість питань лише генеральними лініями на рівні принципів, які пов'язані з можливістю органів Європейського Союзу ухвалювати спільні позиції, що визначають підходи Європейського Союзу до окремих питань; ухвалювати такі, що не мають прямої дії, рамкові рішення, щоб зближувати закони й підзаконні акти держав-членів; ухвалювати рішення на будь-які інші цілі,

згідні з метою охорони прав і свобод, за винятком будь-якого зближення законів та підзаконних актів держав-членів; запроваджувати конвенції в питаннях протидії злочинності (отже, зазвичай ні кримінальне законодавство, ні кримінально-процесуальні норми не входять до компетенції Співтовариства); ухвалювати положення кримінального права, необхідні для ефективною реалізації законодавства Співтовариства, що входять до компетенції першої опори (зокрема, щодо висунення вимоги з встановлення кримінальної відповідальності за певні категорії злочинів, визначення елементів конкретних складів злочинів та видів і міри покарання за їх вчинення), що віднесено до економічного й соціального співробітництва, яке потребує рішення керівних органів Співтовариства; ухвалювати питання щодо розвитку поліцейського та судового співробітництва, уніфікації кримінального права, пов'язані з встановленням загальних норм кримінального права й кримінального процесу, а також норм, що регулюють поліцейське та судове співробітництво в кримінальних справах, що віднесено до формування території верховенства права й правопорядку та також до компетенції національних легіслатур [8].

Отже, принциповими позиціями щодо протидії злочинності та індивідуалізації покарання в країнах Синергії є положення, засновані на характеристиках, які відповідають базовим громадянським правам і свободам особи.

Водночас напрям протидії трансграничній злочинності, прагнення уніфікації карально-виховних процесів у державах виходять із потреби в пошуках оптимальних моментів нейтралізації кримінальної активності з метою обмеження трансферу злочинності та злочинців. При цьому ми виходимо з того, що міжрегіональні кримінальні зв'язки в країнах Причорномор'я відображують транзитні операції опіатів, гашишу (Албанія, Російська Федерація, Молдова, Україна), торгівлю людьми, незаконний обіг зброї й капіталів (Туреччина, Україна, Грузія), контрабанду, відмивання коштів (усі країни регіону), латентні та явні збройні конфлікти (Росія, Україна, Грузія, Молдова, Туреччина).

Для з'ясування найбільш потенційно небезпечних країн із кримінальним обігом та можливостями трансферу розглянемо індекси кримінальної активності й безпеки в країнах Причорноморського регіону (див. табл. 1).

Як пам'ятаємо, індекс злочинності розраховується шляхом поділу зареєстрованих правопорушень на кількість кримінально активного населення країни. За умов високої латентності злочинів фахівці використовують також індекс безпеки, який дорівнює сумі перцепцій населення щодо зміни рівня злочинності, безпеки прогулянок у світловий і нічний час доби, страхів бути пограбованим, фізично атакованим, персональної стурбованості та ознайомлення з проблемами осіб, які вживають наркотики, проблемами насильницьких злочинів та злочинів проти власності. Тобто чим вищий індекс злочинності, тим вища злочинність, чим вищий індекс безпеки, тим безпечніше відчуває себе пересічний громадянин на вулиці.

До речі, висновки невтішні, адже Україна серед країн Причорномор'я та всіх європейських країн за рівнем злочинності посідає перше місце (на середину 2016 р.). Тенденція залишилась, на жаль, і в 2017 р. Ми посідаємо 33 місце у світі за рівнем злочинності, пропустивши вперед Венесуелу, ПАР, Гондурас, Сирію, Пакистан, Колумбію, Єгипет.

Таблиця 1

**Індекс злочинності та безпеки серед країн
Причорноморського регіону [9]**

№ у рейтингу європейських країн	Країна	Індекс злочинності	Індекс безпеки
1	Україна	49,43	50,57
3	Російська Федерація	47,36	52,64
4	Молдова	47,33	52,67
6	Албанія	45,97	54,03
12	Болгарія	41,95	58,05
16	Туреччина	39,46	60,54
17	Греція	39,40	60,60
29	Азербайджан	30,79	69,21
30	Румунія	30,53	69,47
33	Вірменія	29,02	70,98
39	Австрія	21,67	78,33
=	Грузія	19,26	80,74

Сподіваємось, це можливо інтерпретувати, говорячи про військові операції на території країни. Відомо, що основною причиною нещодавньої української авантюри Москви була боязкість чи відсутність західної реакції на безперервну підтримку Росією придністровського сепаратизму в Молдові, де-факто анексію російської Південної Осетії й Абхазії в 2008 р. та різнобічний раніше російський невійськовий тиск на Україну, особливо в 2013 р. Експерти стверджують, що найбільш очевидним способом полегшення напруженості в Східній Європі було б збільшення безпеки України завдяки більшій політичній, економічній і матеріальній підтримці Києва. Окрім більш сильного тиску на реформування Києва, це швидше має включати забезпечення вільного страхування від політичних ризиків для іноземних і вітчизняних прямих інвестицій, особливо на Схід та Південь України (наприклад, через Багатостороннє агентство інвестиційних гарантій Світового банку). Більше прямих інвестицій не лише дасть змогу протидіяти стратегії Росії, а й збільшить частку можливої майбутньої російської агресії в Східній Україні, оскільки це вплине на західні підприємства, які працюють там [10].

Це прогнози експертів, економістів і політологів. Водночас масова аномія та тотальний правовий нігілізм населення, нехтування й зловжи-

вання правом серед політиків та управлінців за останні 20 років законо-мірно призвели до зростання рівня девіацій у країні та в регіоні загалом.

Проте тільки науково виважена кримінальна політика в цьому разі може дати можливість послідовної нейтралізації злочинності. Багато в чому вона залежить від характеристик поведження з правопорушниками. Можливо, посилення міждержавних зв'язків у галузі протидії військовим злочинам, тероризму, організованій злочинності, незаконному обігу капіталів, зброї, наркотиків, культурних цінностей, а також міграційній злочинності й дасть свій ефект, проте це досить стандартні напрями, пов'язані зі сталим розвитком статутних відносин і рамкових угод. Інституційна слабкість Синергії не дає можливості сформуванню ефективних заходів впливу.

Водночас існує питання, яке в змозі підштовхнути процес. Мова йде про організацію єдиного справедливого поведження з правопорушниками в процесі призначення покарання, розроблення єдиних правил призначення та/або гармонізації призначення покарання в країнах Синергії (European Sentencing Rules), що сприятиме нейтралізації процесу зростання злочинності.

Як бачимо, впродовж 2000-х рр. у багатьох країнах розвиток системи карального впливу із сильним акцентом на покарання та другорядну роль засобів реабілітації зумовлює не стільки характеристики системи призначення покарань, скільки індивідуальні дискреційні настанови суддів. Існує підвищена стурбованість у заходах масової комунікації з приводу загрози злочинності серед молоді. Хоча більшість досліджень показують, що темпи молодіжної злочинності є стабільними або знизились, гучні випадки застосування етнічного насильства, поширеність молодих людей з етнічних меншин в ув'язненні, як видається, є причиною для занепокоєння в багатьох країнах. Відсутня узгодженість або навіть логіка в сучасному підході до індивідуалізації покарання. У багатьох країнах населення підтримує суворість вироків для підлітків з етнічних меншин. Останнім часом у зв'язку зі зростанням масових молодіжних виступів, конфліктів і дезадаптації в низці європейських країн ми стаємо свідками подій, які беруть за основу підхід, пов'язаний із введенням максимальних термінів покарання та додаткових заходів безпеки. Такі тенденції можна побачити, зокрема, в Англії та Уельсі, а також у Франції й Нідерландах. В інших країнах, таких як Німеччина та Швейцарія, досить поширеним є мінімальне втручання в особисте життя з відданням пріоритету навчанню та соціально-реабілітаційним заходам, заходам відновного правосуддя. Відома, наприклад, судово-ва тенденція скорочення вдвічі покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк у випадках його призначення. Як правило, європейські норми орієнтують законодавців і правозастосовців на те, що санкції й заходи повинні бути спрямовані на їх реабілітацію та реінтеграцію в суспільство з метою формування класу відповідальних, правослухняних громадян. Виявлена тенденція великих дискреційних повноважень судді в законодавстві країн, що розглядалися, свідчить про можливість певної заангажова-

ності суддівського істеблїшменту за умов розповсюдженості медійної та комунікативної інформації про злочинну активність.

Висновки. Отже, дослідження політики призначення покарань у зоні Чорноморської Синергії свідчать про те, що в усій Європі та в Причорноморському регіоні політика, заснована на уявленнях про субсидіарність і пропорційність державних інтервенцій проти правопорушників, залишається дієвою.

Тому питання індивідуалізації покарання є відображенням культури та системи цінностей самого товариства, ставлення держави й суспільства до молоді генерачії та поглядів на те, що можна зробити з метою відповідного виховання й суспільної реабілітації правопорушників. Саме ця тенденція є домінуючою в європейському товаристві. Водночас розквіт міграційних і дезадаптивних процесів, масове безробіття, маргіналізація, протестні рухи й «кольорові» революції визначають тенденцію застосування репресивних методів кримінально-правового впливу до правопорушників.

Література:

1. Про ратифікацію Статуту Організації Чорноморського економічного співробітництва : Закон України від 19 березня 1999 р. № 52-XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 17. – Ст. 7.
2. Євроатлантична інтеграція України: глобальний та регіональний виміри : зб. аналіт. матер. / [І.М. Коваль, С.В. Глебов, В.А. Дубовик та ін.] ; за ред. І.М. Коваля. – О. : Астропринт, 2008. – 144 с.
3. The EU Eastern Partnership – European Scrutiny Committee [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmselect/cmeuleg/19-xiii/1903.htm>.
4. Тассинарі Ф. Синергія чорноморської регіональної кооперації / Ф. Тассинарі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.harvard bssp.org/bssp_rus/publications/225.
5. Зарождение европейской уголовно-правовой нормы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1116145&subID=10073964,100073965#text>.
6. Tuliakov V. Preface / V. Tuliakov, P. Birjukov // Law of the European Union : [textbook] / ed. P. Biriukov and V. Tuliakov. – Voronezh, 2016. – P. 11.
7. Туляков В.О. Кримінально-неправова політика України: до методології питання / В.О. Туляков // Політика в сфері боротьби зі злочинністю : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 9–10 грудня 2016 р.). – Івано-Франківськ, 2017. – С. 107–110.
8. Пашковський М.І. Кримінальне право ЄС / М.І. Пашковський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/intercrip/kriminalne-pravo-es---tekst-posibnika>.
9. Індекс злочинності та безпеки серед країн Причорноморського регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2016-mid®ion=150.
10. Umland A. How to Achieve a Ukrainian Success Story / A. Umland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/71419>.

Искендеров Ф. Ш. Черноморская Синергия и противодействие преступности

Аннотация. В работе рассматривается проблема определения характеристик противодействия преступности в странах Черноморской Синергии. На основе сравнительного анализа рассмотрено понятие, содержание и направления противодействия трансграничной преступности. Сделан вывод о необходимости формирования единых принципов назначения наказания и гармонизации уголовного законодательства Украины с европейскими стандартами политики в области противодействия преступности.

Ключевые слова: индивидуализация наказания, Черноморская Синергия, уголовная политика, стандарты назначения наказания.

Iskenderov F. Black Sea Synergy and combatting crime

Summary. The paper considers the problem of defining the characteristics of counteraction to crime in the countries of the Black Sea Synergy. Based on the comparative analysis, the concept, content and directions of counteracting transboundary crime are considered. It was concluded that it is necessary to formulate uniform principles for the imposition of punishment and harmonize the criminal legislation of Ukraine with the European standards of anti-crime policies.

Key words: individualization of punishment, Black Sea Synergy, criminal policy, sentencing standards.

МІЖНАРОДНЕ СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 340.137

РОЗГОН О. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ДОЦІЛЬНІСТЬ УНІФІКАЦІЇ ТА ГАРМОНІЗАЦІЇ КОЛІЗІЙНИХ НОРМ У МІЖНАРОДНОМУ СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Анотація. У статті досліджується доцільність розвитку гармонізації та уніфікації колізійних норм у міжнародному сімейному праві як основних тенденцій сучасного міжнародного сімейного права, розкривається їх зміст. Автор розглядає та характеризує зближення норм сімейного права (як матеріальних, так і колізійних), яке відбувається на різних рівнях і в межах різних інституцій.

Ключові слова: гармонізація, уніфікація, колізійні норми, міжнародне сімейне право, суперечності, зближення, стандартизація.

Постановка проблеми. Зближення окремих правових положень сімейного права різних правових систем відіграє специфічну роль у здійсненні стандартизації норм права, усуненні основних суперечностей або їх відмінностей. Саме тому правильне застосування певних способів уніфікації та гармонізації українського сімейного законодавства сприяє адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Ураховуючи реалії сьогодення й специфіку сімейно-правової сфери правового регулювання, слушною є думка про те, що варто розмежувати ті сфери сімейного права, які піддаються уніфікації, і ті, в яких наразі доцільно говорити лише про гармонізацію права [1, с. 206]. Як слушно зазначив Мааріт Янтера-Яреборг, Європі необхідно рухатися у двох напрямках: пер-

ший – це гармонізація внутрішнього права; другий – прийняття уніфікованих норм міжнародного приватного права [2].

Гармонізація права розуміється як процес координації або зближення окремих правових положень різних правових систем, що досягаються шляхом усунення основних суперечностей або відмінностей, а також формування хоча б мінімальних загальних вимог і стандартів. Останнє слугує відправною точкою для здійснення стандартизації норм права, що також є способом уніфікації [3, с. 66].

Однакове застосування уніфікованих норм у різних державах – членах ЄС є ключовою характеристикою уніфікації, і саме в цьому полягає її відмінність від гармонізації, яка спрямована на встановлення єдиного результату регулювання. Отже, за критерієм мети регулювання уніфікація та гармонізація відрізняються тим, що метою уніфікації є однакове застосування норм права, а гармонізація – це встановлення єдиного результату дії норми права [4, с. 27]. Уніфікація колізійних і матеріально-правових норм відбувається у формі кодифікації, основним принципом якої є гармонізація законодавства різних держав [5, с. 126].

Метою статті є визначення доцільності уніфікації та гармонізації колізійних норм у міжнародному сімейному праві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зближенню сімейного законодавства України щодо прав батьків і дітей із відповідними нормами міжнародного права також сприяє його уніфікація. Так, Україна приєдналася до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 р., Конвенції про стягнення аліментів за кордоном від 20 червня 1956 р., Конвенції про визнання й виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 2 жовтня 1973 р., Конвенції про юрисдикцію права, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 р. Була ратифікована Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р., Конвенція про контакт із дітьми від 15 травня 2003 р. (ETS № 192), Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, від 15 жовтня 1975 р., Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23 листопада 2007 р. тощо [6, с. 41].

Якщо говорити про матеріально-правовий спосіб регулювання, то він не обмежується лише створенням уніфікованих матеріальних норм, а охоплює гармонізовані матеріальні норми приватного права.

Як відомо, на відміну від уніфікації, гармонізація передбачає використання не лише міжнародних договорів, а й інших інструментів нормативної регламентації (торговельних звичаїв, модельних законів, типових контрактів тощо) з метою досягнення певного ступеня одноманітності норм, що регулюють міжнародну торгівлю. Інакше кажучи, термін «гармонізація» має більш широкий зміст, ніж термін «уніфікація», а її ініціаторами, окрім держав, є фізичні та юридичні особи. На основі цього гармонізацію норм

приватного права слід вважати важливим засобом матеріально-правового регулювання міжнародного приватного права (далі – МПрП) [7, с. 45]. Він застосовується й у сімейному законодавстві.

Як влучно зазначає Л. Красицька, адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає в зближенні з ним, чому сприяють уніфікація та гармонізація українського сімейного законодавства.

Важливим етапом на цьому шляху є приєднання України до міжнародно-правових актів у сфері сімейних відносин. Тому особливої актуальності набуває пошук найбільш оптимальних і ефективних способів як здійснення, так і захисту прав батьків і дітей, визначення форм, які б реально сприяли оперативному захисту прав матері, батька та дитини з урахуванням євроінтеграційних процесів [6, с. 6].

Наприклад, перспективи уніфікації матеріально-правових норм інституту розлучення, відносин власності подружжя, відносин щодо утримання (колишнім) подружжям один одного, батьківських відносин є зараз незначними.

З іншого боку, Європейський Союз, на відміну від Гаазької Конференції з міжнародного приватного права, має позитивний досвід уніфікації правил підсудності, визнання та виконання судових рішень у справах про розлучення, визнання шлюбу недійсним, законну сепарацію й у рішеннях, що стосуються батьківської відповідальності [1, с. 206].

Гармонізація й уніфікація правових норм – основні тенденції сучасного МПрП. Зближення норм сімейного права – як матеріальних, так і колізійних – відбувається на різних рівнях і в межах різних інституцій, серед яких можна виокремити такі.

1. Гармонізація сімейного права в Європейському Союзі.

Тенденція зростання кількості «міжнародних шлюбів», у яких подружжя є громадянами різних держав, проживають у різних державах або проживають в одній державі, проте мають громадянство іншої держави, народження в таких шлюбах дітей і зростання кількості розірвання таких шлюбів особливо яскраво виявляється в державах – членах Європейського Союзу. Державам – членам ЄС, на відміну від інших держав, вдалося досягти успіхів у справі гармонізації сімейного права. Важливою передумовою для цього стало існування міжнародної організації, яка ініціювала гармонізацію права в цій сфері та продовжує узгоджувати дії щодо її проведення. Такою організацією є Комісія з Європейського сімейного права (далі – КЕСП), яку було засновано 1 вересня 2001 р. Вона об'єднує науковців різних європейських країн, а її завданням, власне, є робота щодо створення єдиного сімейного права в Європі.

Основною метою діяльності КЕСП є вивчення й узагальнення теоретичного та практичного досвіду гармонізації сімейного права в Європі. Задля реалізації цієї мети правознавці, які входять до складу Комісії, аналізують результати порівняльно-правових досліджень сімейного права, на основі порівняння правових норм сімейного законодавства різних єв-

ропейських держав намагаються виробити спільні підходи до правового врегулювання сімейно-правових питань і, що найважливіше для України, досліджують роль майбутніх, потенційних держав – членів ЄС у процесі гармонізації сімейного права [1, с. 206].

У грудні 2002 р. в Утрехті відбулася перша конференція, організована КЄСП, яка мала назву «Перспективи уніфікації та гармонізації сімейного права в Європі». У ході обговорення було висунуто численні аргументи як за, так і проти уніфікації та гармонізації, акцентовано увагу на наявному досвіді міжнародної уніфікації норм сімейного права та міжнародного співробітництва. Результати роботи конференції мали швидше рекомендаційний характер, оскільки були зроблені висновки про необхідність внесення змін до національних законодавств країн – членів ЄС із метою реалізації ідеї «Європейського громадянства».

Друга конференція КЄСП «Принципи Європейського сімейного права. Розлучення, утримання між колишнім подружжям і батьківська відповідальність» відбулася в грудні 2004 р. також в Утрехті. Вона мала більш практичний характер.

За цими принципами визнаються особливе значення у справі, ознайомлення із сучасними тенденціями зближення сімейного права в країнах Європи, тлумачення національних законодавств, удосконалення норм сімейного права в Україні [8, с. 19]

На цій конференції були представлені перші результати діяльності КЄСП – проект Принципів Європейського сімейного права в галузі розлучення та відносин утримання між колишнім подружжям, вироблений на основі масштабного порівняльного дослідження. Ці Принципи існують у формі зведення положень, а для кращого розуміння й тлумачення супроводжуються науковим коментарем, текстами національних законодавств, залучених у дослідженні, а також висновками науковців-компаративістів. Принципи не пропонуються в якості нормативного документа або чогось на зразок модельного закону, але слугують орієнтиром для подальшого нормотворення у сфері сімейного права.

Крім власне Принципів, у межах роботи КЄСП висунуто пропозицію для великих європейських наукових центрів, яка полягає в тому, щоби під час проведення навчальної та наукової роботи приділяти більше уваги не національним правовим системам, а саме дослідженням порівняльного характеру. Це пов'язано, з одного боку, з потребою в дослідженнях належного рівня, а з іншого – з нестачею фахівців-компаративістів, робота яких має ключове значення у створенні єдиного європейського сімейного права. Таку пропозицію варто було б сприйняти й українським науковим центрам, оскільки досліджень у сфері порівняльного права на вітчизняних наукових теренах існує вкрай небагато, між тим, проведення таких досліджень є цілком конкретними кроками в напрямку узгодження національного законодавства з європейськими стандартами та пошуку адекватних шляхів співпраці як з ЄС, так і з окремими європейськими країнами [8, с. 19].

Активним учасником обговорення процесу гармонізації сімейного права є ще одна європейська організація – Європейська асоціація жінок-юристів. Вона об'єднує жінок, які працюють у різних сферах юриспруденції в державах ЄС, Європейській Асоціації Вільної Торгівлі та державах, які поки що мають лише статус кандидатів у члени ЄС. Як впливає із самої назви цієї організації, основним предметом її діяльності є дослідження сучасного правового статусу жінки. Європейська асоціація жінок-юристів опікується насамперед питанням удосконалення європейського права в напрямі забезпечення гендерної рівності та посилення захисту прав жінок, зокрема й у сфері сімейних відносин. Зважаючи на те, що більшість жінок у європейських державах в економічному й соціальному планах усе ще є більш уразливими, ніж чоловіки, саме жінки найчастіше стикаються з труднощами, які зумовлені відсутністю єдиного підходу до вирішення в країнах Європи питань щодо підстав, порядку (процедури) і правових наслідків розлучення, врегулювання спорів щодо участі кожного з батьків у вихованні дитини та спорів щодо місця проживання дитини в разі розлучення батьків. Найбільше, що очікувалося від заснування КЄСП, – це створення принципів європейського сімейного права [1, с. 206].

2. Діяльність Гаазької конференції з міжнародного приватного права, у межах якої досягнуті найбільш значні результати у сфері уніфікації колізійних норм у галузі сімейного права (зокрема відносин подружжя).

Наочним прикладом діяльності є три конвенції конференції з питань майнових правовідносин подружжя («Конвенція про право, що застосовується до режиму власності подружжя» від 14 жовтня 1978 р., «Конвенція про право, що застосовується до аліментних зобов'язань» від 2 жовтня 1973 р. і «Конвенція про визнання та виконання судових рішень щодо аліментних зобов'язань» від 2 жовтня 1973 р.).

Важливими для їх реалізації є принципи, на яких вони базуються (захист прав людини; повага до правопорядку й соціокультурних традицій держав; захист слабкої сторони в сімейних правовідносинах; нейтральність щодо зовнішніх відносин держав).

Найбільш важливі в практичному плані конвенції з відносин аліментування («Конвенція про право, що застосовується до аліментних зобов'язань» і «Конвенція про визнання та виконання судових рішень щодо аліментних зобов'язань») установлюють ефективну систему визначення компетентного правопорядку у сфері відносин утримання та чіткий механізм визнання й виконання рішень щодо аліментів. Ці конвенції в сукупності утворюють ефективний механізм вирішення справ щодо аліментів і виконання рішень у цій сфері, що дозволяє забезпечити й захистити право особи на утримання.

Конвенція «Про право, що застосовується до аліментних зобов'язань» установлює досить вичерпну й ефективну систему визначення компетентного правопорядку у сфері відносин утримання. Приєднання до Конвенції «Про визнання та виконання судових рішень щодо аліментних зобов'язань»

зань» узагалі становить нагальну потребу, оскільки поки що правові підстави для визнання та виконання іноземних судових рішень в Україні визначають тільки двосторонні міжнародні договори України. Ця Конвенція створила б механізм визнання й виконання таких рішень низкою держав, зокрема й тими, з якими в Україні немає договору про правову допомогу, а також надала б єдину та чітку процедуру визнання й виконання таких рішень. Дія ж цих конвенцій у сукупності дала б змогу застосувати ефективний, зручний і скоординований механізм вирішення справ щодо аліментів і виконання рішень у цій сфері, що сприяло б захисту прав осіб, які мають право на утримання.

Якщо говорити про окремі положення «Конвенції про право, що застосовується до режиму власності подружжя», зокрема про систему колізійних норм у тексті Конвенції, то варто зауважити про її розгалуженість і вичерпність, сучасність і прогресивний характер. Зазначене дає підстави вважати цю Конвенцію принаймні авторитетним науковим джерелом для розвитку МПрП в Україні [8, с. 19].

Жваве обговорення викликає питання про те, чи стануть гармонізація й уніфікація сімейного права в силу його різноманітності й тісного зв'язку з культурою кожної держави взагалі можливими й потрібними. На думку Вальтера Пінтенса, надмірна опіка над сімейним правом як культурним надбанням кожної держави неминуче призведе до його ізоляції від тих переваг, які дають порівняльне правознавство й гармонізація права [9].

Аналіз національного сімейного права різних держав Європи доводить, що це право не є таким, що опирається рецепції іноземного права. Навпаки, новітні кодифікації сімейного права більшості європейських держав сприйняли чимало положень права сусідніх країн, у зв'язку з чим певна національна й культурна специфіка цієї сфери права втрачається. Безперечно, реформи у сфері сімейного права не призвели до уніфікації сімейного права, однак вони значно наблизили правові системи держав Європи. Прикладом широкого запозичення положень іноземного права може бути Сімейний кодекс України, прийнятий 10 січня 2002 р. Інститути сепарації подружжя, шлюбного договору, аліментного договору, договору між колишнім подружжям із приводу виховання спільних дітей, соціального (сурогатного) материнства є інститутами сімейного права України, які було перейнято від інших правових систем, і їх присутність у сучасному праві України – це не данина моді, оскільки вони дійсно відповідають реаліям сьогодення й застосовуються у вітчизняній практиці [1, с. 206].

Завдяки заснуванню КЄСП питання щодо доцільності гармонізації сімейного права було зміщено в практичну площину [10]. Зокрема, було порушене питання про методологічні аспекти гармонізації сімейного права, про те, в який спосіб (у якій формі) має здійснюватися така гармонізація.

Зрозуміло, що базовим є метод порівняння сімейного законодавства різних держав. При цьому, як зауважив Інгеборг Швенцвер, необхідно брати до уваги не лише нормативні акти самі по собі, а й практику їх засто-

сування, оскільки одні й ті ж терміни та положення можуть по-різному тлумачитися й застосовуватися в різних країнах [11].

Крім порівняльно-правового методу, у процесі гармонізації сімейного права під час підготовки принципів європейського сімейного права було використано ще два методи: 1) «the common core» (метод спільного змісту), за якого застосовується те правило, що є спільним для всіх або для більшості держав, законодавство яких аналізується; 2) «the better law» (метод кращого права), відповідно до якого обирається правило, яке притаманне законодавству меншості держав чи законодавству лише однієї держави, або формулюється нове правило.

Доцільно зауважити, що гармонізація й уніфікація права можуть здійснюватися різними способами, зокрема шляхом прийняття міжнародно-правових актів із метою їх подальшого сприйняття в національному законодавстві двох і більше країн (конвенції, дво- й багатосторонні угоди, протоколи, директиви, постанови), одностороннього сприйняття іноземних правових норм (позитивного досвіду) у національному законодавстві держави, вироблення правових рекомендацій іноземній державі з певних питань.

Щодо того, який спосіб гармонізації є прийнятним для сімейного права Європи, існують різні думки. Це може бути постанова Ради ЄС, Загальні принципи європейського сімейного права, Європейський кодекс сімейного права. Водночас існує й більш радикальний підхід до гармонізації сімейного права європейських країн, відповідно до якого всі правові акти, які регулюють різні аспекти сімейного права, зокрема всі Гаазькі конвенції та Брюссельську постанову № 1347/2000 від 29 травня 2000 р. про міжнародну підсудність і визнання й виконання судових рішень у шлюбних справах й у справах зі спорів, що впливають із батьківської відповідальності, необхідно об'єднати в один правовий акт, який би поширювався на всіх громадян ЄС [12].

У процесі гармонізації (зближення, уніфікації) національного законодавства із загальновизнаними нормами й принципами міжнародного права реалізується такий юридичний прийом, як позитивна й негативна рецепція, тобто включення до національного законодавства норм міжнародного права або виключення норм, що не відповідають і/або не повною мірою відповідають міжнародним актам.

Висновки. Таким чином, гармонізація сімейного права є доцільною та цілком реальною. При цьому гармонізація (зближення, уніфікація) з урахуванням норм міжнародного сімейного права не повинна призводити до повної єдності (ідентичності). Можна стверджувати, що уніфікація національного законодавства спрямована на формування вже узгоджених підходів для гармонізації національного законодавства з чинними міжнародними договорами та рішеннями органів ЄС і його практикою та створення на цій основі загального правового простору в межах ЄС.

Вищенаведені висновки не є остаточними в дослідженні правового регулювання міжнародних сімейних відносин у межах гармонізації й уніфікації, оскільки розв'язання зазначених практичних проблем вимагає додаткового наукового дослідження й обґрунтування. Результати цього дослідження надалі можуть бути використані в дослідженні проблем міжнародних сімейно-правових відносин.

Література:

1. Черняк Ю. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Збірник наукових праць / Ю. Черняк. – К. : Логос, 2010. – 520 с.
2. Maarit Jänterä-Jareborg, Pr. Unification of Private International Law in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.2law.uu.nl/priv/cefl.
3. Чернопищук Я. Уніфікаційні процеси в європейському правовому просторі: герменевтика та аксіологія конституційно-правового аналізу / Я. Чернопищук // Юридичний вісник. – 2011. – № 1. – С. 66–72.
4. Яценко К. Уніфікація правових норм і гармонізація національних законодавств як способи наближення правового регулювання в державах-членах Європейського співтовариства / К. Яценко // Український часопис міжнародного права. – 2002. – № 3. – С. 27–31.
5. Грамацький Е. Актуальні проблеми міжнародного приватного права у світлі гармонізаційних процесів в Європі / Е. Грамацький // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 3. – С. 126–129.
6. Красицька Л. Проблеми здійснення та захисту особистих і майнових прав батьків і дітей : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Л. Красицька ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – К., 2015. – 496 с.
7. Довгерт А. Методологія міжнародного приватного права / А. Довгерт, О. Мережко // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 45.
8. Бурлай О. Правовідносини подружжя в міжнародному приватному праві : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. Бурлай ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 22 с.
9. Pintens Walter. Europeanisation of Family Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.2law.uu.nl/priv/cefl.
10. Antokolskaia Masha. The “better law” Approach and Harmonisation of Family Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.2law.uu.nl/priv/cefl.
11. Schwenzer Ingeborg. Methodological aspects of harmonisation of Family Law // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.2law.uu.nl/priv/cefl.
12. Ögücü Esin. Closing Remarks of the Conference [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.2law.uu.nl/priv/cefl>.

Розгон О. В. Целесообразность унификации и гармонизации коллизионных норм в международном семейном праве

Аннотация. В статье исследуется целесообразность развития гармонизации и унификации коллизионных норм в международном семейном праве как основных тенденций современного международного семейного права, раскрывается их содержание. Автор рассматривает и характеризует сближение норм семейного права (как материальных, так и коллизионных), которое происходит на разных уровнях и в рамках различных институтов.

Ключевые слова: гармонизация, унификация, коллизионные нормы, международное семейное право, противоречия, сближение, стандартизация.

Rozghon O. The expediency of unification and harmonization of conflict norms in international family law

Summary. The article explores the expediency of developing harmonization and unification of conflict rules in international family law as the main trends of modern international family law and reveals their content. Harmonization or unification with the norms of international family law should not lead to full unity (identity).

The author examines and characterizes the convergence of the norms of family law, both material and conflict, that occur at different levels and within different institutions.

The author investigated how such harmonization of standards convergence of family law as the harmonization of family law in the European Union. The activity of such organizations as KYESP which initiated the harmonization of law in this area and continues to coordinate actions for its implementation, and given the results of the conference “Prospects for unification and harmonization of family law in Europe”, “Principles of European Family Law. Divorce, maintenance between former spouses and parental responsibility”. Active participants discuss the harmonization of family law is also a European association of women lawyers, the main subject of its activities is to study modern legal status of women. Another way to harmonize standards convergence is the work of the Hague Conference on Private International Law, under which achieved the most significant results in the unification of conflict rules in the field of family law through the three conventions.

The author confirmed that the harmonization or standardization in view of international family law should not lead to full unity (identity). The harmonization of national legislation aimed at forming already agreed approaches to bringing national legislation into line with international treaties and decisions of the EU and its practice, the creation of the basis of common legal space within the EU.

Key words: harmonization, unification, conflict norms, international family law, contradictions, convergence, standardization.

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

УДК 341.1(061.1ЄС)

НЕБЕСЬКА М. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії і історії держави та права
Одеського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ. РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ МІЖ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ І ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ

Анотація. У статті охарактеризовано основні нормативно-правові акти Співтовариств і Європейського Союзу, які відображають компетенції Європейського Союзу. Визначено види компетенцій Європейського Союзу за Лісабонським договором 2007 р. і виокремлено позиції, які займали держави-члени на різних етапах існування Європейського Союзу стосовно розширення компетенцій ЄС. Охарактеризовано основні категорії компетенції Європейського Союзу: виключна компетенція, спільна компетенція, спеціальна компетенція, доповнююча компетенція.

Ключові слова: Європейський Союз, компетенція, Лісабонський договір, Співтовариства, категорія, держава, правові основи, норми права, джерела права, правова доктрина, правові акти, міжнародні організації, первинне право, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Для реалізації проголошених цілей Європейський Союз необхідно було наділити відповідною компетенцією. Слід зазначити, що на кожному етапі інтеграційного процесу відбувається досягнення балансу інтересів ЄС і держав-членів. Як наслідок, державно-правовий розвиток в рамках Європейського Союзу здійснюється на основі так званого компромісного суверенітету, який передбачає встановлення рівноваги між суверенітетом держав-членів і «суверенітетом» Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження виокремлення особливостей компетенції Європейського Союзу присвятили свої праці такі науковці, як І. Грицяк, В. Муравйов, О. Волощук, З. Балабаєва, О. Киричук, В. Копійка, О. Красівський, В. Стрельцов, В. Жбанков та ін.

Метою статті є визначення особливостей компетенції Європейського Союзу та розмежування компетенції між Європейським Союзом і державами-членами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «компетенція Європейського Союзу» відрізняється від поняття компетенції держав. Компетенція держави стосується всіх сфер суспільного життя, а компетенція Європейського Союзу має частковий характер, не є повною, тобто не стосується чи стосується неповною мірою всіх сфер суспільного життя.

Компетенція ЄС – це сукупність прав і повноважень, необхідних для діяльності Союзу. Вони стосуються питань, що перебувають у віданні ЄС (предметна компетенція), і здатності Союзу впливати на вирішення питань предметної компетенції (регулююча компетенція). Різновидом регулюючої компетенції є юрисдикційна компетенція [9].

Компетенцію Європейського Союзу в теоретичному аспекті можна визначити як сукупність предметів відання, владних та інших повноважень із регулювання сфер суспільного життя, визначених і делегованих Союзом державами-членами в установчих документах, що мають за своєю природою міжнародно-правовий характер.

Компетенція Євросоюзу базується на праві ЄС і, як у більшості міжнародних міжурядових організацій, має функціональний характер, оскільки спрямована на реалізацію функцій об'єднання. Однак на відміну від міжнародних організацій, ЄС не має загальної або притаманної йому компетенції. Правові акти ЄС повинні мати власну правову основу (*bases juridiques*), визначену установчими договорами [10].

За своїм походженням компетенція Європейського Союзу – похідна, тобто держави-члени відмовляються від частини своїх суверенних прав на користь інституцій Європейського Союзу, формуючи компетенцію ЄС. Тому об'єм компетенції Європейського Союзу залежить від волі держав-членів, від їх бажання та готовності відмовитися від тих чи інших прав у регулюванні певних сфер суспільного життя чи їх частини на користь Європейського Союзу [1].

На різних етапах європейської інтеграції об'єм компетенції був різним. Перші європейські об'єднання (Європейське об'єднання вугілля й сталі, Євратом) мали дуже вузьку спеціальну компетенцію, що стосувалася лише окремих галузей промисловості. Зі створенням Європейського Економічного Співтовариства компетенція поступово почала поширюватися майже на всі сфери економіки [2]. Лише з початку 90-х років (з інтенсивним розвитком інтеграційних процесів на європейському континенті та створенням Європейського Союзу) компетенція так чи інакше поширюється практично на всі сфери суспільного життя.

Компетенція Європейського Співтовариства закріплена в Договорі про заснування Європейського Співтовариства, який визначає предмети відання й повноваження Європейського Співтовариства. Договір проводить розмежування між різними рівнями повноважень:

- національними (на рівні держав-членів);
- наднаціональними (на рівні Європейського Співтовариства).

У цьому разі слід розрізняти сферу компетенції різних рівнів: виключна компетенція ЄС (коли питання регулюються тільки на рівні Європейського Співтовариства), виключна компетенція держав-членів (коли питання регулюються лише державами-членами), спільна компетенція ЄС і держав-членів (коли питання регулюються як на рівні Європейського Співтовариства, так і на рівні держав-членів).

Беручи до уваги складну внутрішню організацію Європейського Союзу, його компетенцію слід аналізувати для кожної «опори» окремо, а також для кожної окремої галузі. Тобто слід відрізнити компетенцію, що стосується регулювання питань у межах Європейських Співтовариств, від компетенції, яка стосується проведення спільної зовнішньої політики й політики безпеки та співпраці у сфері юстиції й внутрішніх справ (компетенція Європейського Союзу) [3].

Компетенція Європейського Союзу є комплексним і неоднорідним явищем, адже її об'єм у різних сферах суттєво різниться. Тобто якщо одна сфера може більше регулюватись Європейським Союзом, то інші можуть знаходитись у виключній компетенції держави-члена.

Європейські Співтовариства та Європейський Союз діють у межах повноважень відповідних установчих договорів і керуються у своїй діяльності визначеними в договорах цілями. Для досягнення поставлених перед Співтовариством цілей діяльність Співтовариства включає різні види політики, тобто сфери діяльності. Сюди належить спільна торговельна, транспортна політика, зближення національних законодавств держав-членів до межі функціонування спільного ринку, політика в соціальній сфері, політика у сфері навколишнього середовища та ін. [3].

Масштаби діяльності Європейського Союзу в різних сферах регулювання прямо залежать від об'єму повноважень, закріплених за ним його установчим договором у конкретній сфері політики. Якщо сфера дії Співтовариства не є його винятковою компетенцією, то він діє на основі принципу субсидіарності. Тому якщо поставлене завдання, зважаючи на його масштаби й результати, не може бути належним чином виконане окремими державами-членами, а буде краще реалізоване Співтовариством, то саме воно займається виконанням такого завдання [4].

В якості правових джерел компетенції ЄС виступають його установчі документи, за допомогою яких держави-члени передали Європейському Союзу суверенні права з управління різноманітними сферами суспільного життя.

Єдиним безпосереднім джерелом компетенції Європейського Союзу є його первинне право – комплекс міжнародних договорів, що засно-

вують це об'єднання. У той же час розвиток компетенції Європейського Союзу може здійснюватися й без внесення поправок до установчих договорів. Ключову роль у цьому процесі відіграє Суд Європейських Співтовариств, який здійснює нормативне тлумачення первинного та вторинного права ЄС.

Про делеговане походження компетенції ЄС також нагадує Декларація про розмежування компетенції, схвалена урядами держав-членів під час підписання Лісабонського договору. У Декларації наголошується, що під час перегляду установчих документів ЄС держави-члени можуть прийняти рішення не тільки про збільшення компетенції ЄС, а й про її скорочення.

Під час визначення компетенції ЄС установчі документи не обмежуються перерахуванням її окремих сфер (сфер компетенції Союзу) і їх класифікацією за категоріями. У цих положеннях установлюються також особливі завдання інститутів Союзу стосовно конкретних проблем суспільного життя й тих, що впливають із них.

Норми установчих документів, що закріплюють подібні завдання й повноваження, в європейській правовій доктрині та судовій практиці Суду ЄС позначаються терміном «правові основи» (англ. Legal base; франц. Base juridique). Термін «база» покликаний підкреслити, що саме на основі цих норм, а не загальних положень про компетенції, інститути ЄС видають правові акти Союзу й інші документи, з яких складається вторинне право ЄС [5].

У рамках однієї й тієї ж сфери компетенції ЄС установчі документи нерідко утворюють низку правових баз із різними завданнями й відповідальними за їх реалізацію інститутами.

Головними джерелами резервних (додаткових) повноважень інститутів ЄС наразі є три статті ДФЕС (Договору про функціонування Європейського Союзу), які також є правовими базами для видання відповідного законодавства на європейському рівні:

– ст. 114 ДФЕС уповноважує законодавчі інститути ЄС вчиняти будь-які «заходи щодо зближення законодавчих, регуляторних і адміністративних положень держав-членів, які присвячені створенню чи функціонуванню внутрішнього ринку», тобто належать до функціонування єдиного економічного простору ЄС із вільним пересуванням товарів, осіб, послуг і капіталів;

– ст. 115 ДФЕС передбачає прийняття аналогічних заходів із питань, які виключені з попередньої статті, стосовно «податкових положень, положень про вільне пересування осіб і положень про права й інтереси найманих працівників»;

– ст. 352 ДФЕС, названа в доктрині «умовою гнучкості», дозволяє інститутам ЄС заповнити нестачу спеціальних повноважень у будь-яких сферах компетенції Союзу, зокрема й тих, що не належать до єдиного економічного простору ЄС [6].

У Договорі про Європейський Союз (далі – ДЄС) закріплені загальні положення про діяльність Союзу на міжнародній арені та спеціальні правила щодо спільної зовнішньої політики й політики безпеки ЄС, включаючи загальну політику безпеки й оборони (розділ V «Загальні положення про зовнішньополітичну діяльність Союзу та спеціальні положення про спільну зовнішню політику й політику безпеки») [7]. В інших питаннях регулювання компетенції ЄС здійснює ДФЕС. Саме ДФЕС згідно зі ст. 1 «організовує функціонування Союзу й визначає сфери, межі та порядок здійснення його компетенції» [8].

Компетенція ЄС відповідно до Ніщцького договору поширюється на такі напрями політики: торгова, сільськогосподарська, міграційна, транспортна, конкурентна, податкова, економічна, валютна, митна, промислова, соціальна, культурна політика, політика у сфері зайнятості й охорони здоров'я, економічного й соціального згуртування, захисту прав споживачів тощо.

Під час аналізу політики Європейського Союзу можна виділити три основних напрями («три опори»):

- економічний і валютний союз (ЕВС);
- спільна зовнішня політика та політика безпеки ЄС (СЗБП), в якій все більшої ваги набуває військовий складник – Європейська політика безпеки й оборони (ЄПБО);
- співпраця держав-членів у сфері внутрішніх справ і правосуддя [11].

В. Жбанков пропонує кілька підстав для виокремлення видів компетенції Європейського Союзу [12].

1. За співвідношенням компетенції Європейського Союзу з компетенцією держав-членів:

- виняткова компетенція (повноваження можуть здійснюватися виключно органами Союзу);
- спільна компетенція (повноваження можуть здійснюватися і Європейським Союзом, і державами-членами, але в разі прийняття Союзом нормативно-правового акта держави-члени не можуть видавати акт, який йому суперечить);
- компетенція здійснювати підтримуючу, координуючу й доповнюючу діяльність (Європейський Союз сприяє державам-членам у проведенні політики на національному рівні, але не може здійснювати гармонізації законодавства);

– залишкова компетенція, що надається державам-членам (формується за залишковим принципом, детально не конкретизується в установчих договорах).

2. За особливостями реалізації компетенції:

- компетенція, яка реалізується за типом міжнародної організації (узгодження волі держав-членів, необхідність одностайності для прийняття рішень, їх рівноправність і відсутність «жорстких» юридичних механізмів примусу);

– компетенція федеративного типу (наявність владних повноважень, можливість видавати нормативно-правові акти, прийняття рішень більшістю голосів, використання імперативного й диспозитивного методів регулювання суспільних відносин);

– компетенція перехідного типу, що поєднує в собі риси перших двох типів компетенції.

3. За спрямованістю регулювання:

– внутрішня;

– зовнішня.

Такий поділ є умовним. Окремі сфери внутрішньої політики передбачають зовнішню діяльність Союзу (освіта, професійна підготовка, молодь і спорт, культура, охорона здоров'я, захист споживачів, транс'європейські мережі, навколишнє середовище), а певні сфери повноважень установчі договори не відносять ані до внутрішньої, ані до зовнішньої діяльності (недискримінація й громадянство Союзу, асоціація з заморськими країнами й територіями, інституційне право ЄС).

Беручи до уваги вищевикладене та з урахуванням специфіки Європейського Союзу, можна виділити основні види компетенції Європейського Союзу.

Дорозуміла компетенція. Лісабонські договори про ЄС належать до тих небагатьох міжнародно-правових документів, в яких знайшла своє віддзеркалення дорозуміла компетенція, тобто така, яка не є явно вираженою, але наявність якої припускається для виконання цілей установчих договорів. Значному розширенню сфер дорозумілої компетенції сприяє доктрина паралельної компетенції. Засади цієї доктрини можна знайти у ст. 101.1 Договору про заснування Євратому [13], де сказано, що співтовариство може (у межах своїх повноважень і юрисдикції) брати на себе зобов'язання шляхом укладання угод або контрактів із третіми країнами, міжнародними організаціями чи громадянами третьої країни.

Паралельна компетенція. Суть доктрини паралельної компетенції зводиться до того, що ЄС може укласти міжнародні угоди в усіх сферах, в яких Союз має внутрішні законодавчі повноваження. Як вважає Т. Гартлі, її основу становить теорія дорозумілої компетенції [14]. Однак не всі дослідники поділяють цю точку зору. Не менш вагомим видається аргумент, відповідно до якого держави-члени не повинні порушувати внутрішнє законодавство ЄС у якійсь сфері, укладаючи міжнародні угоди з третіми країнами чи міжнародними організаціями.

Виключна компетенція означає, що коли установчі договори надають Союзу компетенцію у визначеній сфері, тільки об'єднання може займатися законотворенням і ухвалювати юридично зобов'язуючі акти, а держави-члени можуть самостійно здійснювати подібні дії, тільки якщо вони уповноважені на це Союзом або з метою втілення в життя актів Союзу (ст. 2.1 ДЄС) [7].

Спільна компетенція з державами-членами означає, що у визначених установчими договорами сферах як ЄС, так і держави-члени можуть ухва-

лювати обов'язкові акти. Спільною вважається компетенція, яка не належить до сфер виключної чи доповнюючої компетенції (ст. 4 ДФЄС) [8].

Як особливі категорії компетенції в проекті конституції були вказані координація Союзом економічної політики й політики зайнятості держав-членів, спільна зовнішня політика і політика безпеки (спеціальна компетенція) [15]. Щодо розширення компетенції Європейського Союзу йдеться про такі нові сфери, як космос (європейська космічна політика) і спорт. Проект конституції також розширював коло завдань Союзу в деяких інших, уже здійснюваних ним видах діяльності: захист населення від катастроф (цивільний захист), енергетика, туризм та ін.

Спеціальна компетенція. Європейський Союз не належить до тих об'єднань, назви яких спеціально згадуються в Лісабонських договорах. Ця компетенція стосується сфер, які хоча й визначені в установчих договорах, однак не входять до виключної, спільної й доповнюючої компетенцій. Спеціальною компетенцією Союз наділений у сфері координації економічної політики держав-членів і політики зайнятості. Для здійснення такої координації Союз може ухвалювати головні орієнтири й інші заходи.

Доповнююча компетенція. Цей різновид компетенції є новою категорією, яка з'явилася в результаті підписання Лісабонських договорів. Вона надана Союзу для здійснення діяльності з підтримки, координації або доповнення діяльності держав-членів, не підмінюючи при цьому їхню компетенцію у відповідних сферах. Здійснення гармонізації законодавчих і регламентарних актів держав-членів у сферах доповнюючої компетенції заборонено (ст. 2.5 ДФЄС) [8].

Аналіз більш ніж піввікової історії еволюції компетенції Європейського Союзу дозволяє сформулювати деякі тенденції її розвитку:

– поступова диференціація компетенції Європейського Союзу за рахунок установлення більш чітких критеріїв її розмежування з компетенцією держав-членів;

– демократизація та спрощення механізму реалізації компетенції Європейського Союзу. Скорочується кількість питань, щодо яких під час голосування в Раді держави-члени мають право вето, збільшується роль Парламенту в законодавчому процесі та його контрольні повноваження, підвищується роль національних парламентів у прийнятті рішень на рівні Союзу;

– розширення предметної компетенції Європейського Союзу, яке проявляється в поступовому збільшенні кількості питань у різних сферах суспільного життя, прямо віднесених до його відання установчими договорами [15].

Висновки. Таким чином, компетенція Європейського Союзу базується на нормативній основі права Європейського Союзу і (як у більшості міжнародних міжурядових організацій) має функціональний характер, оскільки спрямована на реалізацію функцій об'єднання. На відміну від міжнародних організацій, Європейський Союз не має загальної або при-

таманної йому компетенції. Наявний розподіл компетенції свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку національні уряди європейських країн у рамках класичного уявлення про державний суверенітет забезпечують інтереси суспільства й успішно конкурують в економічній, політичній і соціальній сферах із США, Японією та Китаєм. Процес розмежування компетенції між Євросоюзом і державами-членами постійно триває. Наявні види компетенцій дають змогу здійснити їх аналіз і відзначити, що нині в Європі відбувається формування нової моделі суверенітету, в якій головні акценти робляться не на владі, а на управлінні, яке має складний багаторівневий характер, що дасть змогу впровадити в уже наявну систему функціонування більш ефективний механізм управління.

Література:

1. Анакіна Т. Основи права Європейського Союзу : нормативні матеріали: (зі змінами, внесеними Лісабонським договором) / Т. Анакіна. – Х. : ФІНН, 2010. – 391 с.
2. Аракелян М. Право Європейського Союзу : [підр. для студ. вищих навч. закладів] / М. Маркелян, М. Василенко. – Одеса : Фенікс, 2012. – 390 с.
3. Базовий учебник по курсу «Право Европейского Союза» / Под ред. проф. С. Кашкина. – М., 2011.
4. Бесчастний В. Право Європейського Союзу : [навч. посіб.] / В. Бесчастний. – К. : Знання, 2010. – 366 с.
5. Бирюков М. Европейское право до и после Лиссабонского договора / М. Бирюков. – М. : Научная книга, 2010 – 240 с.
6. Макаруха З. Компетенція Європейського Союзу щодо забезпечення високого рівня безпеки громадян ЄС / З. Макаруха // Держава і право. – 2010. – № 47. – С. 548–554.
7. Договір про Європейський Союз : Договір, Міжнародний документ від 07.02.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
8. Договір про функціонування Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>.
9. Марчук М. Право Європейського Союзу : [навч. посіб.] / М. Марчук. – Х. : ХНУВС, 2012. – 235 с.
10. Мещерякова О. Принцип ограниченного наделения компетенцией в праве Европейского Союза / О. Мещерякова // Правовая инициатива. – 2013. – № 7 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://49e.ru/ru/2013/7/2>.
11. Муравйов В. Види компетенції реформованого Європейського Союзу / В. Муравйов, І. Березовська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – Вип. 37. – С. 53–57.
12. Жбанков В. Эволюция компетенции Европейского Союза и ее отражение в европейском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Жбанков. – М., 2009. – 25 с.
13. Договір про заснування європейського співтовариства з атомної енергії : Договір, Міжнародний документ від 25.03.1957 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_027.

14. Право Європейського Союзу : [підручник] / за ред. В. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С. 520–527.
15. Савіовський М. Принцип субсидіарності в історії європейської політико-правової думки / М. Савіовський // Трипільська цивілізація. – 2012. – № 8. – С. 31–36.

Небеская М. С. Особенности компетенции Европейского Союза. Разграничение компетенции между Европейским Союзом и странами-членами

Аннотация. В статье охарактеризованы основные нормативно-правовые акты Сообществ и Европейского Союза, которые отражают компетенцию Европейского Союза. Определены виды компетенций Европейского Союза согласно Лиссабонскому договору 2007 г. и выделены позиции, которые занимали государства-члены на различных этапах существования Европейского Союза относительно расширения компетенций ЕС. Охарактеризованы основные категории компетенции Европейского Союза: исключительная компетенция, совместная компетенция, специальная компетенция, дополняющая компетенция и другие.

Ключевые слова: Европейский Союз, компетенция, Лиссабонский договор, Сообщества, категория, государство, правовые основы, нормы права, источники права, правовая доктрина, правовые акты, международные организации, первичное право, европейская интеграция.

Nebeska M. Features of competence of the European Union. Distribution of powers between the European Union and the member states

Summary. This article describes the basic regulations and legislation Community and the European Union, which generally reflect the competence of the European Union. Defined terms such as “EU competence” and “jurisdiction of the state” in different ways and made distinction established conceptual categories. Highlights direct function of the Court of European Communities, which provides regulatory interpretation of primary and secondary EU law. Analyzed the different stages of European integration and certain EU competence that existed throughout time. Formulated certain types of competencies of the European Union under the Lisbon Treaty of 2007 and singled positions occupied by the Member States at different stages of the enlargement of the European Union competence of the EU. Scientists analyzed viewpoint regarding grounds for separation kinds of competence of the European Union. The analysis of the main sources of additional powers to EU institutions, namely the Treaty of operation European Union, which refers to the legal framework of the relevant legislation at European level. Characterize and investigate the main categories of competence of the European Union: exclusive competence, shared competence, specialized competence, complementary competence, allowing indicate that at the present stage of the national governments of European countries within the classical notions of state sovereignty, ensuring the interests of society and successfully compete in the economic, political and social spheres with different states. Analyzed the history of the evolution of the competence of the European Union and sformulyuvani some tendencies of its development in the modern imagination.

Key words: European Union, competence, Lisbon Treaty, Community, category, state, law, principles of law, sources of law, legal doctrine, legal acts, international organizations, primary law, European integration.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Камінський І. І.

КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ
В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КІБЕРСИЛИ.....3

Озернюк Г. В.

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ
СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....11

Репецька О. І.

ВПЛИВ ДОКТРИНИ МОНРО НА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО.....19

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

Зайченко Ю. І.

ПОЛОЖЕННЯ ІЗ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ
В РЕГІОНАЛЬНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ УГОДАХ – ПРАВОВИЙ
ІНСТРУМЕНТ РЕАГУВАННЯ ДЕРЖАВ НА ТРАНСКОРДОННИЙ
ВПЛИВ АНТИКОНКУРЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ.....32

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Замула А. Ю.

МІЖНАРОДНА КРИМІНОГЕННІСТЬ КАТУВАННЯ:
ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР.....44

Іскендеров Ф. Ш.

ЧОРНОМОРСЬКА СИНЕРГІЯ ТА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ.....53

МІЖНАРОДНЕ СІМЕЙНЕ ПРАВО

Розгон О. В.

ДОЦІЛЬНІСТЬ УНІФІКАЦІЇ ТА ГАРМОНІЗАЦІЇ
КОЛІЗІЙНИХ НОРМ У МІЖНАРОДНОМУ СІМЕЙНОМУ ПРАВІ.....61

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Небеська М. С.

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.
РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ МІЖ ЄВРОПЕЙСЬКИМ
СОЮЗОМ І ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ.....70

Здано в роботу 03.07.2017. Підписано до друку 17.07.2017.
Формат 70x100/16. Ум.-друк. арк. 9,3. Папір офсетний.
Цифровий друк. Зам. № 1709-61. Тираж 300 прим. Ціна договірна.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.